



ЖЫРМЕН ӨТКЕН ҒҰМЫР

А л м а т ы



ЖЫРМЕН ӨТКЕН ҒҰМЫР



Алматы 2018

ББК 63.3 (Қаз)
А39

Құрастырушы – Қазина Нұрқанова.

Жырмен өткен ғұмыр (*естеліктер, арнаулар, сыни материалдар*). – Алматы, 2018 ж. (*Құрастырған Қ. Нұрқанова*).

ISBN 978-601-257-016-6

Қазақстан және КСРО Жазушылар Одағының мүшесі, ақын, публицист, аудармашы Жарасбай Нұрқанның «Көкжиек», «Қызылжар», «Қара көздер», «Арманым менің», «Буынсыз бала», «Терең барлау», «Замана үні», «Нұрлы терезе», «Алтын десте» және басқа да жыр жинақтары оқырмандардың жоғары бағасына ие болған еді. Ақынның қаламынан туындаған гауһардай жарқыраған жырлары әуезділігімен, сыршылдығымен, көркемдігімен ерекшеленеді. Сондай-ақ, балаларға арнаған туындылары да бір төбе.

Осы кітапқа ақын шығармаларына пікір білдірген, сондай-ақ Жарасбай Нұрқан туралы естеліктер мен оқырмандардың да лебіздері беріліп отыр.

Көпшілік оқырманға арналған.

ББК 63.3 (Қаз)
А39

© Нұрқан Қазина, 2018
© «Айтұмар» баспасы, 2018

МЕНІҢ МАХАББАТЫМ

Сезімін серік еткен ақылының,
Дәуірдің ауыр ойлы ақынымын.
Жұмысқа жүрек басты жұмылдырам,
Махаббат – мәңгі бақи тақырыбым.

Махаббат –
туған жұртым қазағыма,
Сол үшін қазақшалап жазамын да.
Солардың көкейтесті күйін күйттеп,
Көнемін жырдың қызық азабына.

Махаббат –
Отаныма байтақ, алып,
«Ұлы елдің ұлымын» деп айтам анық.
Әр күні жаңалықпен жаңғырады,
Ерлердің ерлігі тек қайталанып.

Махаббат –
бүкіл адам атаулыға,
Азатқа, әзір қолы матаулыға.
Басына баршасының келер болсын
Елімнің ертеңгісі тақау мына.

Махаббат –
өмірге осы келіп-кеткен,
Тұрсыншы Күн сәулесі өбіп беттен.
Мен бір жан болайын-ақ нәсіл үшін
Мандайдың ащы терін төгіп кеткен.

Жарасбай

НҰРЛЫ ЖҮРЕК

Елдің шетіндегі, суық желдің өтіндегі, құстың қанатын талдырған, түлпардың тұяғын тоздырған кең-байтақ Қызылжар топырағы – алуан-алуан жүйріктердің қадамына қуат, қиялына қанат байлаған қасиетті өңір.

Бұл өлкеден талай-талай ел бастаған көсемдер, от ауызды, орақ тілді шешендер, батырлар, ақын-жыраулар шыққан. Десек те біздің өңірден түлеп ұшып, қанаты қатайған шағында бүкіл елге танылып, туған топырағының даңқын асқақтатқандардың қарасы онша қалың емес. Шоқ жұлдыздай жарқыраған осы шоғырда ақын Жарасбай Нұрқан да бар. Ол көзі тірісінде оқырмандарға «Қара көздер», «Нұрлы терезе», «Алтын десте», «Арманым менің», «Терең барлау», «Буынсыз бала» және тағы басқа да жыр жинақтарын сыйлады. Ақын ағамыздың артына қалдырған мұрасы да соншалықты мол екен. Бертінде ақынның жары Қазина жеңгеміздің құрастыруымен жарық көрген «Қызылжар», «Көкжиек» жинақтары осыны айғақтайды.

Шалғайдағы шағын ауылда өмір есігін ашып, қызмет баспалдақтарымен астана төріне көтерілген, қаламгерлік қарымымен бүкіл елге танылған Жарасбай Әнәсұлының жүріп өткен жолы тағылымды. Оның орта мектепті «Алтын медальмен» тамамдап, «Мұхтар Әуезов лекция оқиды екен» дегенді естіп, құжаттарын Киров атындағы Қазақ мемлекеттік университетінің филология факультетіне тапсыруының өзі болайын деп тұрған баланың ісі емес пе?!

Өзінің айтуына қарағанда, Жарасбай ағамызға ақындық анасының ақ сүтімен дарыған. Тағдырдың жазуымен анасынан 4-5 жасында жетім қалған ол атасы мен әжесінің бауырында өсіп, жасынан зерек болып, тырнақалды өлеңдерін мектеп қабырғасында жүргенде жаза бастайды. Ал студент кезінде «Лениншіл жас», «Қазақ әдебиеті» газеттерінде өлеңдері үзбей жарияланып тұрғанын білеміз.

Менің Жәкеңнің шығармашылығымен таныстығым сол жылдары басталған еді. Мектепте оқып жүрсем де, газет-журналға құмар болдым. «Лениншіл жас», «Ленин туы» (қазіргі «Солтүстік Қазақстан»), «Қазақстан пионері» газеттері қолыма тигенше тағат таппайтынмын. Басында оның жырларына назар аударуыма екеуіміздің аттас болғанымыз да әсер еткен шығар-ау. Кейін Мұқағали ақын шекпен жауып қайтарған қазақтың қара өлеңіндей қарапайым да ырғақты, көркем бояулары қою жырлары теңеулерінің әсемдігімен, ұйқастарының шеберлігімен ерекше баурады.

Иә, өмір жолы оны адастырған жоқ. Өзі журналистерге берген бір сұхбатында айтқандай, Мұхтар Әуезов сияқты ғұламамен араласу бақытына ие болды. «Ақындық талабың мен талантың бар екен. Көп оқы, өмірді таны, сонда ғана жақсы ақын боласың» деген ұлы жазушының ұлағатын өмір бойы жадынан шығарған емес. Университетті үздік бітірді. Жанашыр ұстаздары

«Алматыда қал, ғылыммен айналыс» деп ақыл қосқанмен, туған ауылына оралып, еңбек жолын мұғалімдіктен бастады.

Алайда, қалам үшін туған жан шығармашылықпен айналысуды ұмытқан жоқ. Осылай «Әдебиет – ардың ісі», – деп ұлы ағартушы Ахмет Байтұрсынов айтқан ұлағатты ұғым жаны нәзік, жүрегі таза Жарасбай Әнәсұлының өнегелі өмірінің өзегіне айналды. Ол қандай қызметте жүрсе де шығармашылықтан қол үзбеді, жүрек таңдауын өзге салаға айырбастай алмады. «Мен өлеңді көп жаза бермеймін, бірақ дөп жазуға тырысамын». Бұл – Жәкеңнің өз сөзі. Осы ойды белгілі қаламгер, облыстық «Коммунизм нұры» газетінде істеген жылдары Жәкеңмен бір кабинетте отырған Амантай Кәкен де дәттейді. Ол өзінің естеліктерінде: «Жарасбай материалдарды бұрқыратып қад жаза бермейтін. Аз жазатын, сапалы жазатын», – дейді.

Жырлары оны жаңа биіктерге жетеледі. Сөйтіп, ол 1965 жылы Тың өлкесі құрылғаннан кейін белгілі қаламгер Сафаржан Хайдаров шақыруымен «Тың өлкесі» газетіне жұмысқа орналасып, журналистер қатарына қосылды. Оның әр алуан тақырыпта жазған мақалалары жақсылық пен жамандықтың, ақ пен қараның аражігін ажыратып, салмақты сөздің саралануына, әділдіктің үстем құруына салған даңғыл жолдай еді. Көп жылдар облыстық басылымда, республикалық «Егемен Қазақстан» газетінде журналистік қызмет атқарды. Атқара жүріп қаламынан адам таңдай қағатын тың дүниелер, мәйекті мақалалар тудыра білді. 1981 жылдан бастап баспагерлікке ауысып, «Өнер» және «Жазушы» баспаларында аға редактор болды.

Оның публицистикалық шығармалары, очерктері мен суреттемелері, арнау, дастандары мен толғаулары, эзіл-сықақ шымшымалары және де балаларға арнап жазған туындылары да талғамы биік оқырманның көңілінен шыққанын айту ләзім.

Біз Жәкеңмен бертін кездестік. Мен ол кезде Қазақ радиосының Солтүстік Қазақстан облысындағы меншікті тілшісі едім. Елге келген бір сапарында туған ауылы Көктерекке жолсерік болып бірге барудың сәті түсті. Көп әңгімелестік. Сыртта жүрсе де, туған өңіріндегі жағдайға қанық екен. Содан кейін біз жиі болмаса да хабарласып тұрдық. Ол кісі хат жазатын. Әлі есімде қазақ тіліндегі тұңғыш қалалық басылым – «Қызылжар нұры» газетінің алғашқы саны жарық көргенде қуанып, бұл да тіліміздің бағының жанғаны деп жырдан шашу шашқан еді. Тіл демекші, Жәкең туған тіліміздің нағыз жанашыры еді. Сол тілдің жайын айтамын деп билікке ұнамай қалған кезі де болған. Амантай ағамыз өзінің естелігінде облыстық газетте жарияланған «Тіл ұстарту» деген өлеңінің біраз дүрбелең туғызғанын жазады. Сонда билікке ұнамаған мына жолдар екен:

– Балам еркін білмейді бабам тілін,
Нансаң, соған жүрегім тілім-тілім.
«Әке» деуге аузы қиналғанда
Ұнатпай да қаламын ұлым түрін».

Өткен ғасырдың жетпісінші жылдарының басында ақын Жарасбай Нұрқанның «Нұрлы терезе» деген жинағы жарық көрді. Алақандай ғана кітап, бірақ іші жылы жырға, нұрлы сырға толы. Сол кітапқа талдау жасаймын деп біраз қиналғаным да есімде.

2012 жылдың 25 қаңтары күні Саяси қуғын-сүргін және тоталитаризм құрбандарының «АЛЖИР» мемориалдық мұражай кешенінде Қазақстан Республикасы тәуелсіздігінің 20 жылдығына орай «Азаттықтың азапты жолы» атты көрменің және «37 жыл. Ерте солған гүлдер» бейне-баянының, қазақ, орыс, ағылшын тілдеріндегі «ALASH – ALZHIR» екі томдық кітабының тұсаукесерлері өтті. Осы шараға алаштанушы, жазушы Тұрсын Жұртбай, филология ғылымдарының докторы Амантай Шәріп сияқты ашаршылық пен қуғын-сүргін тақырыбын қаузап жүрген басқа да белгілі ғалым-жазушылармен бірге мен де шақырылдым.

Осы шараның ең әсерлі сәті Жарасбай Нұрқанның сөзіне композитор Ерсайын Нарымбаев жазған «37 жыл. Ерте солған гүлдер» әнінің тұсаукесері болды десем, артық айтқаным емес. Ән әуені жиналғандарды бірден өзіне еліктіріп, қатты толқытты, тебіrentті. «Ерте солған гүлдер» 37 –ші жылдың қасіретке толы дүрбелеңінде құрбан болған алаш азаматтарының рухына арналған құнды дүние. Ақын Жарасбай Нұрқан сол тарихи кезеңді тұла бойынан өткізіп, жүрегімен сезінген, жан ұшырған сәбилер мен қан жылаған аналардың көз жасын шынайы бейнелей білген. Сол кездегі әр адамның көңіліндегі айықпайтын мұң мен шерге толы күйін дөп басқан.

Осы кездесуде Жәкенді мен жаңа бір қырынан танығандай болдым. Бұл шығарма ақынның бүкіл болмыс-бітімінің, өмірлік ұстанымының айнасы іспетті. Жүректен шымырлап шыққан сөз жүрекке жетті.

Бізде ақын көп. Бірақ солардың бәрінің жырлары халық айтып жүретін әндерге айналмайды. Ал Жәкеннің “Туған аймақ” өлеңіне белгілі композитор Төлеген Мұхамеджанов ән жазған. Бұл ән халыққа Роза Рымбаеваның орындауында жетті. Кейін Жарасбай Нұрқанның өлеңдеріне Еркеғали Рахмадиев, Кенжебек Күмісбеков, Әшірхан Телғозиев, Алмабек Мейірбеков, Қадыр Адамбаинов, Жоламан Тұрсынбаев, Қасен Қожа-Ахмет, Гүлмайдан Сүндетова, Ақынай Шомытов, Болат Құсайынов, Қалқаман Жүнісбеков ән жазды.

Жаңа ғасырдың он бірінші жылында мәңгілік сапарға аттанған оның артында өлмейтін сөзі, өткен мен болашақты жалғайтын алтын көпірі, гауһардай жарқыраған өлең-жырлары, асыл сөздері қалды. Халқының ыстық ықыласына бөленген ақын Жарасбай Нұрқанның жырлары оқырманымен бірге жасай беретініне сенімім мол.

Жарасбай СҮЛЕЙМЕНОВ,

Қазақстан Жазушылар одағы

Солтүстік Қазақстан облыстық

филиалының директоры. 5 қараша 2015 ж.

ЗАМЕЧАТЕЛЬНЫЙ ПОЭТ – ЛИРИК

В нашем Северном Приишимье имеются аулы и села, откуда вышли талантливые писатели, поэты, певцы, шешены (ораторы), педагоги. Достаточно сказать про аулы и села, давшие такие таланты, как Сабит Муканов, Габит Мусрепов, Мазжан Жумабаев, Иван Шухов, Сафуан Шаймерденов, Еслям Зикибаев, Какимбек Салыков и другие. Одним из таких аулов является Коктерек района Шал акына. Из этого небольшого аула вышли писатель Ермек Конарбаев, поэт Ахметжан Нуртазин, педагог Раш Гайсина, несколько генералов, около 40 работников милиции (ныне полиции) и другие.

В этом же ауле родился 22 марта 1937 года Жарасбай Нурканов – педагог, поэт и журналист, которому исполнилось 70 лет. Жарасбай Анасұлы Нурканов после окончания Ленинской (ныне имени М. Ахметбекова) средней школы с Золотой Медалью поступил на филологический факультет Казахского государственного университета имени Аль-Фараби. После окончания университета в 1960 году свою трудовую деятельность начал в родной Ленинской средней школе преподавателем казахского языка и литературы. Работая в школе, он печатал в областных и республиканских газетах свои лирические стихотворения. Вообще-то, первые свои стихи он писал, еще будучи учеником, и помещал в школьной стенгазете. Его свежие, пахнущие степными цветами и показывающие картины аульной жизни стихи привлекли внимание не только аульных читателей, но и редакторов газет. В 1965-1966 гг. он работает литературным сотрудником газеты Целинного края «Тың өлкесі», а в 1966-1974 гг. заведовал целиноградской областной газеты «Коммунизм нұры». Работая здесь, он стал широко известным республиканской общественности. И не случайно его назначили собственным корреспондентом центральной республиканской газеты «Социалистік Қазақстан» (ныне «Егемен Қазақстан»), на этом поприще он проработал с 1974 по 1981 годы. В 1981-1984 гг. он занимал должность старшего редактора издательства «Өнер» («Искусство»), в 1984-1986 гг. старший редактор издательства «Жазушы». С 1987 года Жарасбай Нурканов перешел на творческую работу. В разные годы он выпустил около десяти сборников стихотворений и поэм. Из них нам известны «Қара көздер» («Черные глаза»), «Нұрлы терезе», («Светлое окно»), «Алтын десте» («Золотой колос»), «Арманым менің» («Фламинго – розовая мечта», «Терең барлау» («Глубокая разведка»).

В аннотации первой книги «Қара көздер» составители сборника писали: «Жарасбай Нурканов – один из представителей молодой поросли нашей поэзии. Его стихам присущи свежая окраска, особый степной звук. Молодой поэт склонен воспевать образ степи, красоту родной природы». Доказательством этому являются такие стихи, как «Родная земля», «Страна моя», «Мой край родной», «Осенняя береза», «Осенняя туча», «Свет любви»,

«Письмо», «Желание» и другие. В первом поэтическом сборнике поэта размещено около 40 стихотворений.

В последующих сборниках автор поместил новые стихи о родной природе, ее неповторимой красоте, тружениках села, любви, дружбе народов, пламенной молодости, богатстве степи, красоте города, героизме тружеников целины, а также несколько поэм. Произведениям Жарасбая Нурканова присущи краткость, содержательность, лиризм. В его стихах и поэмах нет лишних, ненужных слов, рифмы очень складны. **Он по-настоящему является последователем Абая, который писал:**

Өлең сөздің патшасы, сөз сарасы,
Қиыннан қиыстырар ер данасы.
Тілге жеңіл, жүрекке жылы тиіп,
Теп тегіс жұмыр келсін айналасы.
Бөтен сөзбен былғанса сөз арасы,
Ол ақынның білімсіз бейшарасы.

Такие стихотворения поэта Жарасбая Нурканова, как «Туған аймақ» («Родной край»), «Ақкудың көгілдірі» («Голубой лебедь»), «Айлы кеште» («При лунном вечере»), «Есіме алсам аулымды» («Если вспомню свой аул»), «Қандай тамаша» («Какая красота»), стих, посвященный Жамбулу – «Жан бабам» («Родной прадед») и другие имеют музыку и поются в народе.

Жарасбай Нурканов – член Союза писателей СССР и Казахстана. В настоящее время живет с семьей в г. Алматы.

Мы от души поздравляем нашего славного земляка, замечательного поэта-лирика с юбилеем, желаем ему крепкого здоровья, семейного благополучия и творческих успехов.

Кайролла МУКАНОВ,

Член Союза журналистов Казахстана,
член областного Совета ветеранов
Северо-Казахстанской области,
«Проспект-СК», Қызылжар қаласы.
23 марта 2007 г.

ТАЛАНТЫМЕН ТАНЫЛҒАН ҚАЛАМҒЕР

Қазіргі Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің журналистика факультетіне Солтүстік Қазақстан облысының алыстағы ауылынан келіп түскен Жарасбай қазақтың қара шаңырақ білім ордасы — Мемлекеттік университеттің қабырғасында бұл күндері қоғам және мемлекет қайраткері, ғалым, филология ғылымдарының докторы, профессор Мырзатай Жолдасбековпен бірге оқыды. Мырзатаймен бірге ол тағы да біраз ғалымдармен (болашақ) бірге дәріс тыңдады. Солтүстік Қазақстан облысының әр ауылынан келген өзімен құрдас болған Сабыр Сауытбаев, Бақыт Мұстафин, Октябрь Әлібеков, Еслім Зікібаев сияқты жерлестерімен етене болды. Қазақ журналистерінің арасынан шыққан аптал азаматтармен тығыз қарым-қатынаста болды. Ақын-жазушылармен жиі кездесулерге қатысып, өзінің шығармашылық қабылетін көтеруге ынталы болды. Университеттің қабырғасында республикалық басылымдардың көрнекті қаламгерлерімен кездесуі болашақ ақын, журналистке үлкен мектеп сияқты болғанын үнемі айтып та отыратын. Ақын-жазушыларды, танымал журналистерге еліктеді, олармен сұхбаттасудан, кездесулерден өзіне ғибрат, өнеге, тәжірибе жинақтады. Бұл оның журналистикада, поэзияда қадамының сәтті шығуына көмектесті.

Университеттің толық курсын бітіре сала жерлестері Сабыр Сауытбаев, Бақыт Мұстафин, келесі жылы — 1961 жылы университеттен бірден облыстық «Ленин туы» (Қызылжар) газетіне келген тұстары журналистік жолын бастаса, Жарасбай, өзі Алтын медальға бітірген мектебіне барып, ұстаздық қызмет атқарды. Сонсоң, 1961 жылы сәуір айында облыстық газеттер (Тың өлкесінің құрамына енген бес облыстық газеттер) жабылып, «Тың өлкесі» газеті ашылып, бес өңірдің тәжірибелі әрі болашағынан үміт күтерлік жас журналистер өлкелік газет редакциясына шақырылды. Солтүстік Қазақстан облысынан С. Сауытбаев, Б. Мұстафинмен бірге Жарасбай да қазіргі Астанаға келді. Біздер — кешегі журналистика факультетін әр жылдары (1960-1961-1962 жылдары) бітірген жас қаламгерлер тобы әр облыстан «Тың өлкесі» газетінің (бас редакторы Сафаржан Хайдаров) редакциясында тоғыстық: Жанайдар Мусин, Мәди Хасенов, (екеуі де Көкшетаудан), Октябрь Әлібеков, оның жансерігі Рахия Нысанова (Әлібекова, Орал облысынан), Бектұр Жаймағамбетов (Ақмола облысы), Жұмамұрат Тұяқбаев (Оңтүстік Қазақстан), Мұхамеджан Дәуренбеков (Қостанай облысы), Амантай Кәкенов (Степняк қаласы), осы жолдардың авторы Төлеубек Қоңыр — Павлодар қаласынан.

Алпысыншы жылдардың басында өлке орталығына жан-жақтан келген келімсектермен жұмыс істеу оңайға түспеді. Хрущевтің патриоттары атанған тыңгерлер әртүрлі болды. Жасыратыны жоқ, Ресейдің орталық облыстарынан тыңға кім көрінген келген: араларында неміс оккупациясында батыс өңірлерден фашистерге қызмет еткен сабаздар, қылмыскерлер, Германиядан

құрылыс батальондары қатарынан босаған құрылысшы жауынгерлер, т.б. үлгідегі топтар келген. Біздер, журналистер солардың бәрінің сорақы қылықтарын, бұзақы әрекеттерін көрдік. Көп жағдайда іштен тынып қала бергенбіз. Қызу қанды Жарасбай да өлең жолдарын тыңгерлер әрететтерін әшкерлеуге арнағаны белгілі. Сабырлы десе сабырлы Сабыр салмақты қалпынан аттамады. Бұл өлке көп ұзамай тарқайтын шығар, сыбыс та естіліп жатыр, – дейтін сабырлы қалпынен. 1964 жылы күзде Н.С. Хрущев тыңның он жылдығын поезбен аралау мақсатымен Өлкеге келгені – соңғы сапар болды. Бас тыңгер Атбасар ауданы, «Самара» совхозын аралап, өлке орталығына оралып, қазіргі Конгресс-холда көлкөсір сөз сөйлеп еді. Ертеңінде Қырғызстан астанасы – Фрунзеге осынан аттанған-ды. Қырғыз КСР-ына Ленин орденін тапсырып жатқанда, оны Кремльде басқа жағдай күтіп алды. Тақтан Хрущевтен соң, өлке де тарады. Әркім әр жаққа аттанғанда, Жарасбай Целиноград облыстық «Коммунизм нұры» газетінде қалды, содан соң – «Социалистік Қазақстан» газетінің меншікті тілшісі қызметін атқарды. Кейіннен Алматыға оралды. Күні кеше студенттік жылдары өткен оңтүстік астана атанып отырған Алматыда қызмет етті. Журналистика мен поэзияның құлағын тең ұстаған Жарасбай шығармашылық салада өндірте жазып, әбден танылды. Бірнеше өлеңдер жинағын шығарды. Сталиндік қуғың-сүргін заманда Алаш арыстары жазған әндердің иелерінің аты-жөні алынып тасталып, халық әндері қатарына қосылғаны белгілі. Біздің Жарасбай сол әндердің авторларын «тірілтуге» атсалысты. «Мариям Жагор деген орыс қызы» деп басталатын әннің авторы болған. Бірақ ән Мариям Рыкованікі болған. Ол әнді иемденіп кеткен. Мұны Жарасбай ізденістерімен дәлелдеп берген.

Жарасбай Нұрқановтың ортамыздан кеткеніне біраз уақыт болды. Алдағы жылы, тірі болса, сексенге толар еді. Артында қалған мол мұрасын Жарасбайдың жары Қазина оның өлеңдерін жиыстырып, кітап етіп шығару қамына кіріскен екен. Іс сәтті болсын! – дегім келеді.

Жуырда қазіргі Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің журналистика факультетінде ақын-журналист, фольклорист, әдебиет зерттеушісі Жарасбай Нұрқановтың алдағы сексен жылдығы құрметіне болашақ журналистермен марқұмның өмірлік серігі Қазина Нұрқанова кездескен.

Жарасбайдың өмірі мен шығармашылығы жайында бұл кездесуде жүрекжарды лебізін білдірген Қазинаға «Жарайсың, Қазина! Жаса, Жазира!» деген ризашылығымды білдіремін.

Қазақ университетінің 1960 жылғы түлектері Қазақ күнтізбесіне енген (2017ж.).

Қазақ күнтізбесі – 2017. Мұны құрастырған белгілі журналист, публицист, «Егемен Қазақстанның», Қазақ баспасөзінің ардагері, Қазақстан Журналистер Одағы сыйлығының бес мәрте иегері, Желтоқсан (1986 ж.) уақиғасының қуғынына ұшыраған Мамадияр Жақып. Ол – қазіргі Әл-Фараби

атындағы Қазақ ұлттық университетінің журналистика факультетінің 1960 жылы бітірген түлегі. Күнтізбекке өзімен бірге оқып, бірге бітірген замандастарын енгізген.

Төменде Мамадиярдың курстастарын күнтізбектен теріп алып, аты-жөнін көпке жеткізгелі отырмын:

- Тұтқабай Иманбеков (1937), белгілі жазушы, журналист, аудармашы, сазгер;
- Жарасбай Нұрқанов (1937-2011), белгілі ақын, журналист, публицист;
- Жүсіп Қыдыров (1937-1983), белгілі ақын;
- Әбікұл Ибрагимов (1937-2007), жазушы, журналист;
- Мырзатай Жолдасбеков (1937), жазушы, қоғам қайраткері, ғалым;
- Жақсылық Сәтібеков (1937), ақын, көсемсөз шебері;
- Еркінбай Әкімқұлов (1937), белгілі жазушы, журналист;
- Сабырхан Асанов (1937-1995), көрнекті ақын, журналист;
- Бақыт Мұстафин (1937-2006), журналист, жазушы;
- Сабыр Сауытбаев (1937-2007), белгілі журналист, публицист;
- Рза Құнақова (1937-1993), ақын, журналист.

Төлеубек ҚОҢЫР,

Қазақстан Республикасының Құрметті журналисі,
«Құрмет белгісі» орденінің иегері,
Астана, 2016 жыл

Арада көп уақыт өтпей, Төкеңнен тағы бір сәлем хат келді. Оны маған ұлым Жәнібек «Қазақ әдебиеті» газетімен қоса берді. Конверттегі қол таңбасынан Төкеңнен келгенін аңғардым. Оқи бастадым. Алғашқы естелігінің жалғасы ретінде жіберген мақаласы екен. Жәкең туралы тағы бір ақпаратты көріп жүрегім елжіреп, тебіреніп кеттім. Толқығаным сондай, көзіме жас алдым. Бұл Жәкеңе деген сағынышым шығар. Жәкеңнің өзі жоқ болса да, көзі көргендердің жылы сөзі, көрсеткен шынайы ілтифаты ақын ағаларына көрсеткен үлкен құрметі деп қабылдаймын. Сондықтанда Төлеубектей асыл жігіттің азаматтығына ризашылығымды білдіре отырып, Төкеңнің отбасына, әулетіне алдағы келе жатқан – 2017–ші Жаңа Жылда шаңырағы шаттыққа бөленіп, денсаулықтары мықты болсын деген ақ ниетімнен тілек білдіремін.

Ақынның жары Қазина.

НАС СБЛИЗИЛА ПОЭЗИЯ

Наш земляк Жарасбай Нурканов – автор поэтических книг «Черные глаза», «Свет в окне», «Золотой колос», «Фламинго – розовая мечта», в которых воспевают свое родное Приишимье, член Союза писателей СССР и Казахстана. Жарасбай Анасович Нурканов родился 22 марта 1937 года в ауле Коктерек Сергеевского района Северо-Казахстанской области.

Окончив Ленинскую среднюю школу Золотой медалью, Жарасбай Нурканов в 1955 году поступает на филологический факультет Казахского государственного университета им. С.М. Кирова и с отличием завершает его в 1960 году.

«Тема музыки в поэзии Ильяса Жансугурова» – так называлась дипломная работа начинающего поэта. Первые его стихи, пробы пера Жарасбая Нурканова в том же году были опубликованы в газете «Казак әдебиеті» с напутственным словом известного поэта Сырбая Мауленова.

Служебная деятельность молодого литератора началась с работы учителя в родной школе. А с 1965 года по 1980 год Жарасбай Нурканов работает в краевой, областной и республиканской периодической печати. Это были годы активного участия в жизни, близкого общения с людьми труда, познания общества. Проблемы современности составляют главную суть пяти поэтических книг Ж. Нурканова.

С 1981 года переходя на новую деятельность, Жарасбай Нурканов работает старшим редактором сначала в издательстве «Өнер», а потом в издательстве «Жазушы». С 1987 года он на творческой работе, основным ролей его литературной деятельности является поэзия. Мне доводилось близко общаться с ним. Переводил его стихи на русский язык, а он мои стихи на казахский. Жарасбай очень чувствительный и сентиментальный по натуре человек. Нам часто приходилось делиться со своими мнениями о поэзии Сергея Орлова. И однажды, Жэке мне по телефону прочитал про простого солдата, ушедшего в мир иной. Того самого поэта, и я стрепетом слушал и старался вникнуть в суть прочитанного им стиха. Я был очень взволнован содержанием данного произведения. Раньше я и не слышал, и не читал эти строки:

Его зарыли в шар земной,
А был он лишь солдат.
Всего, друзья, солдат простой,
Без званий и наград.

Ему как мавзолеей земля –
На миллион веков.
И Млечные Пути пылят
Вокруг него с боков.

На рыжих скатах тучи спят,
Метелицы метут.
Грома тяжелые гремят,
Ветра разбег берут.

Дамным-давно окончен бой...
Руками всех друзей
Положен парень в шар земной,
Как будто в мавзолей...

Нас сблизила поэзия. Он поэт от природы. Вся его душа пела и стихи лились как ручей из уст поэта-лирика, любящего свой народ и свою Родину-мать – Казахстан!.

Жарасбай Нурканов член КПСС с 1969 года. Член Союза Журналистов СССР и Казахстана.

Сейчас живет в Алма-Ате, а недавно приехал в родные края, чтобы встретиться со своими земляками.

Степная песня

Пришла весна – и в небе просинь.
Прошла холмами вдоль дорог,
И голос трактора доносит
По полю ранний ветерок.
Весна несет земле заботы
И щедрый солнечный посев.
Ложатся зерна, словно ноты,
Пусть в них рождается напев,
Который вскоре станет песней.
Расскажет радостно потом
О самом добром и чудесном
Пшеничном море золотом.

Нет!

Нет в ненастье покоя отцу от осколка,
Что оставила около сердца война.
Нет и сыну покоя. Любовь к черноокой –
Пулей сердце пронзила она.
Чувство, то, что сегодня рождается в сыне,
Было и у отца восемнадцати лет,

В его юности давней, в юности синей,
Повторяется все: за рассветом — рассвет.
И любовь прилетает крылато, как птица,
Дни встают молодые, светлы и ясны.
Только пусть же у сына не повторится,
Что осталось в груди у отца от войны.

Нет!

Отчизне

Огранивал любовью каждый стих.
И вот — тебе я представляю их.
Прошу теперь — смотри, моя Отчизна,
Сама достойных выбери из них.
В огне кали и в воду опусти,
Через любые проводи пути.
Ах, если встанут в строй они бойцами —
Счастливее поэта не найти!

Драгоценность

Коралл, алмаз, рубин и лазурит...
Какое благородство в них горит!
Дана медаль мне в школе золотая,
А цену жемчуга поныне я не знаю.
Мне бриллиант не открывает тайн,
И глаз не ослепляет мне хрусталь.
Я не держал в руках своих сапфира,
В другом я вижу все богатство мира,
Вот золотое звонкое зерно,
Нет ничего дороже чем оно.
Когда в степи колышется пшеница, —
С ней никаким алмазом не сравнится!

Утес

Взлетают волны косо,
И брызги бьют в причал.
С угрюмых скал утеса
Смывает пыль-печаль.
Но гордой хмури полон,

Лицо отворотив,
Утес молчит. И волны
Уходят вспять... Отлив

Моя любовь

Все боли века – в сердце у меня.
Несу упорно тяжкий груз поэта
И в этом я не берегу себя,
Любовь отныне прославляю я.

Любовь –
 к тебе, казахский мой народ,
И по-казахски я стихи слагаю,
В них воплощая суть твоих забот
И счастье достигаемых высот.
Любовь –
 к Отчизне радостной своей.

Горжусь я тем, что сын страны великой,
А подвиги геройских сыновей,
Дела, мечты – мы посвящены ей.

Любовь –
 я всем народам отдаю,
Свободным и томящимся в оковах,
Им наше завтра солнечное шлю
И будущую песню им пою.
Любовь –
 и к жизни быстрой, как вода.

Пусть светит солнце, всех теплом лаская.
Себя жалеть не смея никогда,
Как пот со лба, исчезну навсегда.

**Владимир Гундарев, поэт,
член СП СССР и Казахстана**

ЕСІМІ ЕСКІРМЕЙТІН ТҰЛҒА

Менің қазақтың көрнекті ақыны Жарасбай аға Нұрқанмен бетпе-бет кездесіп, танысуым 1968 жылдың орта тұсы болатын. Аяулы жарым Ярапия Қадырбайқызымен жас отау құруым да осы жылмен орайлас келеді. Онда жарым Целиноград мемлекеттік медицина институтының төртінші курсында оқитын. Жалғыз осы институтта сырттай оқу болмағандықтан Көкшетау облыстық газетіндегі жұмысымды тастап, Целиноград облыстық «Коммунизм нұры» газетіне қабылдандым.

Газетте Жомарт Әбдіқалықов, Болат Бабақов сияқты тұрғылас жігіттермен бірге жас ерекшеліктері онша алшақ емес Жарасбай Нұрқанов, Октябрь Әлібеков, Мәди Хасеновтармен жатсынбай араласып кеттік. Қазақтың «тонның ішкі бауындай» дейтін сыйластығымыз да, бір-бірімізге деген құрметіміз де кем болмайтын.

Орта бойлы, ашық жарқын жүзді, жалпақ мұрындылау Жарасбаймен жарастығымыз көпке дейін үзілген жоқ. Оның басты себебі Жарасбай ағаның ақындығы болатын. Өзім де әдебиетке деген құмарлығым әдебиеттің белсенді өкілдерімен жақынырақ жүруді қалап тұратын. Жарасбай аға да мені жатырқап, жатсынбай жақын тартып, емен-жарқын араласуымды хош көретіндей еді. Орайы келгенде өлеңдерін оқып, пікір сұрап, маркайып отыратыны да есте.

Орта мектепті алтын медальмен тәмамдаған Жарасбай Алматыдағы С.М. Киров атындағы университеттің филология факультетіне студент болып қабылданады. Ұлы ұстаз Мұхтар Омарханұлы Әуезовпен жете араласып, оның үйінде де болып, қазыналы кітапханасынан кітаптар алып оқиды. Болашақ ақын Мұханның әкелік кеңесін тыңдап «көп оқу, көп білу керек» деген талабына сай оқудың соңында болады.

Сегіз сері, Мағжан, Сәбит, Ғабиттер өсіп-өнген өлкенің перзенті ретінде әдебиет әлеміне тым ерте бой алдырып, жерлестері Есләм Зікібаев, Герольд Бельгерлермен қатар, қанаттаса жүріп биіктерге құлаш ұрады.

Кейіннен Алматыға ауысып, алуан мінезді қаламгерлер ортасынан табылады. Аз жазса да саз жазатын, өзіне аса қатал талап қоя білетін талғампаз Жарасбай аға ондаған жыр жинақтарының авторы атанады. Әнге жазылған өлең текстері өз алдына бір төбе. Соның ішінде ерекше ден қоя айтарымыз Ақмола жеріндегі «Алжир» тұтқындар лагеріне қатысты жазған «Ерте солған гүлдер» әні бұл күнде зобаланды жылдардың зарындай естіледі. Бұл талантты композитор Ерсайын Нарымбаев пен ақын Жарасбай Нұрқановтың шығармашылық одағының сәтті жемісі деп бағаланса керек.

Жарасбай ағаның отбасы қазір Астанада. Сүйікті жары Қазына өмірден озған жолдасының бар әдеби мұрасын жиыстырып, бірнеше том жинақ етіп, өз парызын өтегендей иманды істі тындырып, баршамызды разы етіп отыр. Сол үшін де жеңгемізге зор алғысымызды айтуға тиіспіз.

«Тірілермен тірімін» дегендей біз де Жарасбай ағаның жарқын тұлғасы алдында бас иеміз. Көз көргендер барда, том-том жырлары оқушы жүрегінде жүргенде, ұрпақтарың ошағыңды есен-аман ұстап отырғанда Жарасбай ағаның есімі ескірмейді, рухани қуат қарымы өмір сүре беретіндігі шүбәсіз.

Төлеген ҚАЖЫБАЙ,
Қазақстан Жазушылар Одағы Ақмола облысы
филиалының төрағасы.
Көкшетау қаласы.

АҚЫН АҒА ХАҚЫНДА

Солтүстік Қазақстан облысының оңтүстік батыс өңірін мекен еткен қазақ ауылдарының тұрғындары негізінен Атығай руынан тарайтын ұрпақтың өкілдері. Есіл өзенінің екі бетін қуалай қонған ел-жұрт әлмасақтан бері тату-тәтті, құда-жекжат, ағайын-туған болып өмір сүріп келеді. Кешегі өткен кеңес дәуірінде де, күні бүгінгі егемендік пәрмен алған шақта да сол дәстүр жалғасын табуда. Осы әңгімеге арқау еткелі отырған кейіпкерім ақын, журналшы, қоғам қайраткері Жарасбай Нұрқанов ағамыз да міне тап осы өңірдің тумасы. Жаны аралас, қойы-қоралас қатар қонған қос ауыл Көтерек пен Ленин елді-мекені бүгінде Кеңестер Одағының батыры атанған жерлесіміз Ысқақ Ыбыраев атындағы шаруа қожалығының төңірегіне топтасқан. Ресми тілмен айтқанда Шал ақын ауданының бетке ұстар шаруашылықтарының бірі деуге болады.

Бұл өлке табиғаттың тамаша туындысы деп айтсақ әбден орынды. Қыры – қайың, терегі жайқалған орман болып келеді де, ойы – ерке Есілдің қалың тоғайы мен ойдым-ойдым қарасуы жайылған алқа. Егер ақын ағаның тілімен айтатын болсақ:

О, менің көк орайлы Көктерегім,
Жаһанда өзіндей жер жоқ дер едім.
Арада айлар өтіп оралған соң,
Кеудемде сағынышым көп қой менің.

Ораған батысың мен түстігінді,
Орманың – қорғаның ғой қысты күнгі.
Бауырында Жалғыз ағаш жайнап өскен,
Теремін түрлі жеміс, түсті гүлді.

Мұхит қой маған сенің қарасуың,
Қайың-тал жағасында жарасуын!
Телміріп соған сонша қарап тұрған,
Өзіңнің оқып келген Жарас ұлың...

Міне бұл ақын ағаның өткен ғасырдың алпысыншы жылдары Алматыдан жоғарғы оқу орнын бітіріп келген кезде жас жүрегін жарып шыққан жыр жолдары болса керек. Қандай шынайылық, мөлдір сезім тізілген өлең жолдары ауыл баласының бар болмысын танытып тұрған жоқ па?! Өзінің өсіп-өнген туған ауылына, жеріне, суына, гүліне деген нәзік махаббатын әлі де болса буыны қата қоймаған қаламгер жігіт осылайша төгілте жырлайды. «Мұхит қой маған сенің қарасуың» деген жолға назар аударайықшы. Бұл жердегі «қарасу» Есіл тасығанда су жиналып қалатын алқаның ой-шұқыры. Өзен суы өз арнасына түскен кезде әлгі ойдым-ойдым

тоғандар ауыл жұрты үшін су алатын, балық аулайтын, шомылатын қолайлы орын. Теңізі, мұхиты жоқ өлкеге табиғаттың осындай сиын ақын жаны қалай ұққан.

Жарасбай Нұрқановтың кіндік қаны тамған Көктерек ауылы талай танымал азаматтарды дүниеге әкелген құтты елді мекен. Мен қатарлыларға есімдері ерекше таныс болған халық ақыны Ақметжан Нұртазин, жазушы Ермек Қонарбаев, белгілі ғалым, ғылым докторы Қайсар Құсайынов, ел ағасы, әскери шені полковник болған Қоблан Хамзин, генерал Әлімжан Ахмадин, ұзақ жылдар бойы есеп-экономика саласының үздігі атанған Аманкелді Нұғыманов, Махмет Оспанов, Шәкір Жаңбыршин, ақын ағаның әкесі Әнәс, ағайындары Әбзахмет, Кәрібай, Таласбай, Божынай Ғабдуллин, Тайевтар әулеті, ағалы-інілі Баймағанбет пен Аймағанбет Базарбаевтар, Қорған Едіресов, Қайыржан Рыспаев, Абылай Балтабаев сияқты ел азаматтары Көктерек ауылының әр жылдарғы бетке ұстарлары болды. Міне осындай кезде Жарасбай:

Екі көзім ел жақта – қарап жүрмін,
Барар күнді бақытқа санап жүрмін.
Дүбір естіп ширыққан өз-өзінен,
Бәйге атындай бауырымнан жарап жүрмін.

Күнде кіріп түсіме туған аймақ,
Ала таңнан алқынып тұрам ойлап – дей келіп,
Амандық хат алам да дұрысталам,
Мейрам бола кетеді жұмыс маған.

Жауап келмей қалғанда қабақ түйіп,
Арқасы бар адамдай құрыстанам – деп ақын ширыға түседі.

Елін, жұртын, аяулы ағаларын сағынған адамның көңіл күйін қалай дөп басып айта алған өлең жолдары жүрегіңді елжіретеді. Ақынның шеберлігі де сол шығар, тіпті түсіндіріп жатуды да қажет етпейді.

Жасыратын сыр емес, тоқсаныншы жылдарғы тоқырау кезеңінде елдегі ауыр тұрмыс-тіршіліктің жұрттың жанына батқаны рас. Әсіресе орталықтан алыс аймақтарда жағдай өте мүшкіл болды. Ақын сондай қиын-қыстау шақтарда да өзінің туған жерімен байланысын үзген жоқ. Елге жиі қатынап, көңілі құлазыған жандардың жүрегіне жылы үміт сеуіп, серпілтуге тырысты. Қызылжар қаласына келген бір сапарында мына өлең жолдарын өз аузынан естіп, сәл-пәл мұңайған сәттерім есіме түсіп отыр...

Шіркін-ай, ауылым-ай, ауылым-ай,
Ауылда жүрген менің бауырым-ай,
Айнала қара боран қиыншылық,
Ауылға мына күннің ауырын-ай.

Ауылдың жүдеуін-ай, жүдеуін-ай,
Ауылым шымырлаттың жүрегімді-ай.
Ауыз су әлі күнге жоқ дегенде,
Білмедім күлерімді-ай, жыларымды-ай.

Ауылдың ажарын-ай, ажарын-ай,
Тарқаған жәрменкенің базарындай,
Ауылда өлім-жітім көп дегенде,
Білмедім қандай өлең жазарымды-ай...

Ақын ағаның осылайша қиналғанын көзім көрді. Өзінің сүйікті балдызы, ел аузына іліккен іскер жігіт Мәркен Зейнолла ұлының батасына жиналған жерлестерін осы өлең жолдарымен ойландырып тастап еді. Сөз жоқ, бұл шындық. Ауыл-аймақтың тозып, жүдеп-жадап кеткенін Ж. Нұрқанов жан-тәнімен түсініп, қоғамдық сипат алған кемшілікпен күресте шарасыз екенін мойындайды. Әрине, бұл өткен шақтың әңгімесі, ал қазір сол ауылдар заман талабына сай жаңаша түрленгенін көріп көңілің көтеріледі. Ақынның үміті ақталып, туған топырағында егеменді еліміздің жас ұрпағы өркен жайып келе жатқанын көргенде ертеңгі күнге деген сенімің арта түседі.

Иә, әр ақын – өз заманының күнделігі. Сондықтан қоғамда болып жатқан өзгерістердің бәрі де оның қаламына қорек. Жаңа тыныс беріп, шабытына шабыт қосатын, тың серпіліс туғызатын тылсым күш. Осы орайда, Жарасбай Нұрқановтың сан түрлі тақырыпта қалам тербегенін жыр жинақтарын ақтарып отырғанда көзің жетеді. Жалпы айтқанда алғыр ойдың иесі күнделікті өмірдің тіршілік тамырын дөп басып, өз шығармашылық биігінен баға беріп отырған. Бұл ақынның көрегенділігінің белгісі болса керек.

Осындай сәттерде туған шығармалар қатарына «Қар суы», «Ғаламның ғажабы», «Тәуелсіз Қазақстан», «Үш кемеңгер-мәртебем», «Кібісе жыл», «Журналист», «Өмір туралы толғаныс», «Айымсары», «Кере қарыс», «Жаңа туған теңгеміз», «Аяусыз», «Өршіл қайық» сияқты өлеңдерін жатқызамыз.

Шығарманың шырайы-тілінде. «Тіл» дегеніміз «дін» дегенмен бірдей дәрежедегі түсінік болып қалыптасты. Көзі қарақты, поэзия құдіретін түсінетін оқырман қауым ақынның көркем тіліне, әдемі иіріміне, мәнерлі сөзіне, жатық ұйқасына бірден көңіл аударады. Тіл – қарым-қатнас сөз құралы, ал физикалық дене мүшесі ретінде де неге сонша тәтті болды екен?! Жарасбай Нұқановтың жыр жолдары соны ұғындырады. Өрілген өлең шумақтарын оқи бергің келіп тұрады, оқыған сайын көркем тілдің шуағына шомылып, ләззәтіне кенелесің. Мәселен:

«Бірде шоқ, бірде жалын күйік-дертін,
Өмірді сұлу қыздай сүйсең де еркін,
Тірлікте көрген қызық өң мен түстей,
Жалт беріп, бастан дәурен өтер бір күн» –

Рас қой, бір бүкпесі жоқ. Жатық тілмен, тартымды теңеумен жүрек қылын тап басқан. Ал мына жолдарды оқылық:

«Ойларым – қою бұлт бір қорғасындай,
Өлеңім қазақтың кіл жорғасындай,
Айналдым әкем менен анашымнан,
Өмірге мені әкелген дәл осындай!»

Немесе: «Темірге от керек қой балку үшін,
Көңілге шаттық керек шалку үшін...
Күн суып, айдында аққу қазы қалмай,
Көл сұлық, көшкен құсқа назы бардай...

Ояумысың, ей менің, ар-намысым,
Оңалама ертеңгі алдағы ісім.
Бұл заманда қансонар секілді өмір,
Томағасын сыпырған барма құсың?!» –

Тамаша емес пе?! Терең ой да, көркем тіл де, әсерлі ұйқас та орнын тапқан. «Қыздың жиған жүгіндей» мінсіз, мүлтіксіз жыр жолдары.

Тіл демекші, Жарасбай ақын сонау жетпісінші жылдардың өзінде-ақ қазақ тілінің тағдыры үшін күрескен жандардың бірі. Өзі орысы – ормандай, кезінде тың өлкесінің орталығы болған Целиноград қаласында тұра жүріп, сондай жанкештілікке барды. Оның бұл ұлтжандылық іс-әрекетін жетекші партия басшылығы жөн көрмеді. Азаматтық құқығы жағынан, шығармашылық беделі жағынан қағажу көрген сәттері аз болған жоқ. Туған тілінің жоқтаушысын сол кездегі билік те қоштай қоймады. Соңынан сөз де ерді. Зиялылар ортасына иығы симай қалды. Ана тілі тақырыбында сыбырлап сөйлесетін күндер туды. Сол жылдары сәлемін алмаған шенеуніктер де ақын жүрегіне сызат салды. Дей тұрғанмен, ол өз тілінің жарқын болашағына сенді. Тәуелсіздік таңы атқан шақта туған тілдің мемлекеттік мәртебе алған сәтін жырға қосты. Сөйтіп, кезіндегі күрестің жеңісін де, жемісін де көзімен көріп, жүрегімен сезінді.

Ендігі азын-аулақ әңгімені Жарасбай Нұрқановтың журналистік жолы туралы өрбітпекпін. Сөз жоқ, Жәкең оқырман қауымға алғашында газет тілшісі ретінде танылды. Оның бұл саладағы шығармашылық еңбектері республикалық аға газет «Социалистік Қазақстан» (қазіргі «Егемен Қазақстан») мен Целиноград облыстық «Коммунизм нұры» («Арқа ажары») басылымдарының беттері арқылы оқырманға тарады. Халықтың қолына күнделікті тиіп тұратын ақпарат құралдары арқылы оның есімі көпшілік көзіне ілінді. Әсерлі жазылған мақалалары мен репортаждары, сан түрлі тақырыпты толғаған сын ескертпелері қоғамдық пікір туғызып жатты. Қызымет бабындағы алуан-алуан іс сапарлар шығармашылық адамын шыңдай түсті. Әр түрлі деңгейдегі кездесулер мен танысулар оның ақындық

әлемінің көкжиегін кеңейтіп, әріптестері мен тілектестерінің қатары көбейді. Ақын өз мамандығы жайлы жазған «Журналист» атты өлеңінде былайша ой толғайды:

Бәрі бір – ұшақ па, ат па? – оған,
Бабында тұрса болды автоқалам.
Тіліне тиек болып өнегелі іс,
Алады адал жандар мақтау одан.

Ел іші, еңбекшілер арасында,
Нәр жиған ұқсайды бал арасына.
Тілінің шақпасы бар, нәрі де бар,
Әділ тек істің ақ пен қарасына.

Халықтың қамын ойлап толғанатын қаламгер-журналистер қауымы сондықтан «Журналист – қоғамның қолқанаты...» деп орынды айтылған.

Ақын Жарасбай Нұрқановтың өмір жолы менің көз алдымда тап бүгінгідей сайрап жатыр деп те айта алам. Жәкеңмен қоян-қолтық араласа алмасам да, жиі жүздесіп, жылы сөйлесіп жүрген інілерінің бірі екенімді мақтан тұтам. Оған себеп екеуміз де бір елдің баласымыз. Бір мектепте оқыдық. Жасым көп кіші болғандықтан мектеп қабырғасында жолымыз түйісе қойған жоқ. Ал былайғы өмірде кездескен сәттеріміз өте көп болды. Оның үстіне әкесі Әнәс ақсақал мен екінші анасы Әминә апай мен туған Ленин ауылында тұрды. Әкем ақын Ғалым Малдыбаевпен бұл кісілер жиі араласып, үй арасы жақын болғандықтан шай-суанды бірге ішіп жүрді. Әнәс аға ел ішінде беделді, белсенді адам еді. Көп жылдар ауылдық кеңестің төрағасы болып, абыройлы еңбек етті. Мен осы үйдің Күлбара, Марат есімді үлкен балаларымен қатар өстім. Сондықтан Жәкеңнің жігіттік шағы өзім теңдес ауылдастарым үшін өте танымды. Бұл әңгіменің бір беті болса, екінші беті тіпті арамызды жақындата түседі. Ол былай. Ақын ағаның сүйікті жары Қазина Сәдуақас қызы менің анам Зураштың сіңлісі болып келеді.

Біздер отыз жылдан астам уақыт Ленин ауылында үй арасында үй жоқ көрші тұрдық. Анасы Шәмшия шешей күнде таңғы шәйін біздің үйден келіп ішетін. Менің анамды «Еркем» деп еркелітіп, жанындай жақсы көретін. Өзі ақжарқын, ақкөңіл, жан еді. Біздің үйдің бар баласы ол кісіні «апа» деп өстік. Үнді шәйін әбден қанып ішіп, ауыл-аймақтың әңгімесін айтып болғаннан кейін, марқұмдар, екеуі тығылып отырып темекі тартатын. Бүгін ойлап отырсам бұл да бір аналарымыздың дәурені болған екен ғой...

Қазина апайым туғанда есімін менің әкем «Қазына» деп қойған көрінеді. Қазақта өте сирек кездесетін әдемі есім емес пе?! Әйтсе де, жүре келе «ы» әріпі «и» болып айтылып, Қазина апамыз ешкімде жоқ есімнің иесі болып шыға келген. Ал жақындығымызды әрі қарай жалғастырайын...

Өткен ғасырдың жетпісінші жылдары Жарасбай мен Қазина Нұрқановтардың жанұясы Целиноград (Астана) қаласында тұрғанда туған

апам Ақбаян мен жездей Сейіт Қадыров Целиноград медицина институтында оқып, тамамдады. Апа-жездем екеуі де өлең жазып жүрді. Жазғандары газет бетінде жарық көріп жатты. Міне осы кезде екі жанұяның арасында жарастық қарым-қатынас, шығармашылық байланыс қалыптасты. Жәкең сырт көзге томаға тұйық жан болғанмен өте көпшіл кісі еді. Әңгімені де сыздатып, жұмсақ үнмен балын тамызып айтатын. Ал шығармашылық тақырыбына ауысқанда, қолына қалам ұстап, бір жол өлең жазған жанды өзіне бауыр санайтын. Осы орайда олардың рухани көзқарастары ортақ болды.

Жарасбай Нұрқановтың әкем жайлы «Шынайы қаламгер еді...» деп жазған естелік әңгімесінде мынандай жолдар бар: «Ғалекең өзінің тұрмыс салтында, дастархан, дәм рәсімінде асып-тасып, шашылып-төгілмейтін, рәсуаға жол бермейтін жан еді. Өзгенің де шашылып, шабылуын қаламайтын. Жасында тапшылық, тарыншылық көріп өскен адам, кезінде заман тауқыметінің бәрін бастан өткерген жан, ойлы азамат жоқ жерден бекерге шығындалып, босқа рәсуа болмаса керек. Шын ықылас-пейіл, сый-құрмет бөтелке санымен есептелмейді...» депті. Жәкең сөзінің айна қатесі жоқ, біздің әкей шынымен-ақ асып-тасудың, жалған мақтанудың адамы еместі. Ішімдік атаулының бәріне жаны қарсы болды. Ендігі жазғалы отырғаным естеліктің соңғы сөйлемінен туындайтын болған оқиға...

Бірде әкей институтта оқып жүрген қызы Ақбаянға Целиноградқа келіпті. Осыны естіген Қазина жездесін шайға шақырады. Іс сапармен жол жүріп бара жатқан Жәкең жұбайына: «Ағаны жақсылап қарсы ал, қыстан қалған соғым етінен сыбағасын сал, күт, қондыр, ол кісі арақ-шарап ішпейді, дегенмен дастархан басында тұрсын, бір бөтелке жақсы вино әкелдім, қоярсың...» — деп тапсырып кетсе керек. Бәрі Жәкеңнің айтқанындай болыпты. Тек, әкей жұмсақ төсекке жайғасып басы жастыққа тие бергенде ас үйде жүрген Қазинаның «Жезде!» деген жан даусы шығады. «Не болып қалды екен?» деп шошынған Әкем қолында бөтелкесі бар, кіріп келген балдызын көріп таң-тамаша қалады. Екі көзі ұясынан шыққан Қазина: «Мынаны ұмытып кетіппін, ашайын ба?!» депті. «Жоқ, жоқ, қарғам, әуре болма...» деп ат-тонын ала қашқан әкей, балдызын әрең тоқтатып, құрметіне ризашылығын білдірген екен.

Жәкең өзі жазғандай шын ықылас — пейіл бөтелкемен есептелмеген ғой... Қазинаның ақ көңілі мен ақ ниетін біз білмегенде кім біледі?! Сол үшін де сыйлаймыз, ағайыншылық пейілмен бүйрегіміз бұрып тұрады. Осы оқиғаны өздері жиі еске алып, күлісіп отырушы еді.

Ақын ағаның шығармашылық әлеміне қайта оралайық. Адам баласы өзінің мінезіне сәйкес өмір жолын, өнер жолын таңдайды. Жарасбай Нұрқановтың да табиғатына тән дара жолы болды. Мінезі биязы, жүзі жайдары, дауыс көтеріп сөйлемейтін, үні жұмсақ, дау-жанжалға жоқ, жағымды жан болғанмен, бойына ана сүтімен сіңген кербездігін, тәкаппарлығын, ақсүйектігін де айта кеткен жөн сияқты. Осындай ерекшеліктері ақынға жарасып тұратын. Тік жүріп, таза киінгенді ұнатты.

Жаратылысынан сал-серілікке жаны жақын еді. Сол да себеп болған шығар, Жәкеңнің шығармашылығынан табиғат, махаббат лирикасы, сұлулық пен нәзіктікті суреттейтін жырлар үлкен орын алады. Қолынан қаламы түскенше ақынға шабыт берген оның бойындағы туған жеріне, әйел затына деген ұлы сезім – махаббат күші болды. Енді кезекті ақын өлеңдеріне берелік:

«Шалқып жатыр көз алдымда Бурабай,
Толқындары толқындарын қуалай,
Толқып жатыр, толқып тұрмын жағада,
Жыр кеудеде жатама жәй, туламай.

Көл Бурабай айнадайын айдыны,
Аймағына атышулы, әйгілі аңыз болып,
Жырға айналып келген көл,
Жаралды екен жер бетінде қай күні?!» –

Тамаша емес пе? Адамға тән таңқалу да, тамсану да, теңеу мен сүйсіну де... қысқасы бәрі бар.

«Гүлді көйлек киінген төбе бүгін,
Сұлу қыздай өзі айтсын төрелігін,
Қойғандай тырналарды жіпке тізіп,
Көктемнің таусылмастай өнері мың...»

Немесе: «Сылдырлап шолпы таққан сұлу қыздай,
Шілдеде тістен өткен суы мұздай,
Құлдырап таудан аққан Талдыбұлақ,
Мөлдірлік дейтін мәңгі туымыздай...» –

Осы жолдарды оқығанда көркем тілмен көмкерілген табиттың сұлу көріністері көз алдына келеді.

Ал енді: «Сырласудың, мұндасудың куәсі,
Сыбдырлауы – самал желдің кінәсі...
Көзін алмай тұнжыраған айдыннан,
Сыңар аққу неге жалғыз...сұрашы?!

Сүйген жардың бүгін жоқтай келгісі,
Күткен жанның келмейді де сенгісі,
Өкпе-назбен нәзік қана иілген,
Аққу мойын – бейне сұрақ белгісі.
Сұңқыл қағып келе жатыр сыңары,
Іңкәр қылып әлде мұны сынады?...
Ғұмыр бойы таусылмайтын тәрізді,
Қос аққудың бір – біріне құмары» –

Міне сізге махаббат пен табиғат лирикасы. Тамылжыта төгілген жыр жолдарын оқи бергің келеді, оқыған сайын ақынның шеберлігіне тәнті бола түсесің. Жалпы Жәкең махаббат лирикасын алыстан іздемеген жан. Оның өмірлік мұзасы жарты ғасырға жуық уақыт жанында жүрді. Сенбесеңіз оқып көрелік:

«Жаралған жан екенсің асыл тектен,
Өзіңе жақсы ақынды ғашық еткен,
Махаббат мәселесін бірден шешіп,
Күйеуге он жетінде шығып кеткен.

Есiлдiң ерке қызы көркiң қандай,
Толықсып он бесiнде туған айдай,
Жомартың, Жәнiбегiң, Жанарың бар,
Ажарың әлi күнге атқан таңдай.

Қазина, ән мен күйдiң ескi досы,
Қашанда жақсы болсын көңiл хошы.
Сен бүгiн сый-құрметтiң төрiндесiң,
Жиырма бес екi айналып келген – осы!» –

Бұл ақынның құдай қосқан қосағы, ұл-қыздарының анасы Қазина Сәдуақас қызына арнаған жыр жолдары. Жарасып тұрған жоқ па?!

Өрi қарай Жәкеңнiң жинақтарын ақтара берсек :

«Сен дегенде сезiм қылы шертiлдi,
Сен келгенде көңiлден бұлт серпiлдi,
Заңғарымда жымың қаққан жұлдызым,
Биiк арман билеп алған еркiмдi.

Сен жүргесiн өзен тасып аққандай,
Сен күлгесiн жаным шаттық тапқандай,
Аңғарымда сылаң қаққан аққуым,
Нәзiк үмiт, назды үнiмен тартқандай» –

Ал ендi бiрде ақын махаббат – мәңгi бақи тақырыбым...» деп ағынан жарылады.

Ақын Жарасбай Нұрқанов екi ғасырдың куәсi. Ол кешегi кеңестiк кезендi де бүгiнгi тәуелсiз елдiң еркiн тұрмыс-тiршiлiгiн де көзiмен көрiп, тәнiмен сезiнген адам. Соның бәрiн ой елегiнен өткiзiп, өзiнiң ақындық биiгiнен сөз арнай бiлдi. Өмiр ағысынан, заман ағымынан қалған жоқ, қатар жүздi, үн қосты:

Жүрегім атша тулап қуаныштан,
Көңілім әуелейді алып ұшқан.
Мен қалай тебіреніп, толқымайын,
Елім бар – шын Тәуелсіз Қазақстан! – дейді ол.

Әрине ақын ағаның өмірден ерте озғаны өкінішті-ақ. Ортамызда жүре тұруы керек-ақ еді. Бұл күнде сексеннің сеңгіріне шығарып, иғына шапан жауып, інілік ақ тілегімізді өзіне айтар едік. Бірақ ойлағандай бола бере ме...? Десек те, бір көңіл толарлығы артында әке салтына лайықты ұрпағы қалды, атын да, затын да көзінің қарашығындай сақтайтын сүйген жары – Қазина апамыз бар, құдай Сізге қуат берсін.

Шашубай Малдыбаев,
ақын, ҚР Журналистер Одағының
құрметті мүшесі,

ЖӘКЕҢ МЕНІҢ ҰСТАЗЫМ ЕДІ

Жарасбай аға менің өмірімде ерекше орын алады. Таныстығым сонау балалық-балдәурен шағымнан басталып, ел ағасы атанғанға дейін жалғасын тапты. Мен де осы өңірдің тумасымын. 1960 жылы ата-анам Көкшетау облысының Степняк қаласынан Солтүстік Қазақстан облысының Шал ақын ауданына қоныс аударып, туған жерімізге оралған едік. Ленин орта мектебінде бесінші сыныптан бастап оқи бастадым. Сол жылдары Жәкең Қазақ мемлекеттік университетін бітіріп, өзі білім бұлағынан сусындаған, өнегелі тәрбие алған мектебіне оралып, мұғалімдік қызмет атқарып жүр екен.

Ол кезде Шал ақын (Сергеев) ауданында не бары екі ғана қазақ мектебі бар болатын. Қазір ғой, «өшкеніміз қайта жанып», қазақ мектептері барлық облыстарда ашыла бастады.

Жәкеңнің «Мектебім» деген өлеңі әрбір шәкірттің көкейіндегі лебізі:

Балғын шақ базарын өткізіп,
Ұяңнан ұшып бір кеткенмін.
Өмірлік кең айдын, көп қызық
Өзіңнен басталған, мектебім,
Мектебім!

Ой өссе шынардай зорайып,
Тамыры – тағлым қып еккенің.
Өзгеге ұстаз-ақ болайық,
Өзіңе шәкіртпіз, мектебім,
Мектебім! –

деп біз де тебірене еске аламыз.

Ленин ауылы іріленген шаруашылық еді. Мұнда онжылдық қазақ және онжылдық орыс мектебі болатын. Сол аймақтағы Көктерек, Мектеп, Жаңажол, Кеңес, Қаратал, Алқа-ағаш, Шапай секілді жақын ауылдардан балалар оқуын осы Ленин мектебіне келіп жалғастыратын. Өйткені сол өңірдегі жақсы жағынан танылған білімнің ақ ордасы деп саналатын. Жәкең ұстаздық қылған, ал біз тәлім-тәрбие алған мектептің білім беру жүйесі жақсы жолға қойылған. Мұғалімдердің деңгейі де жоғары еді. Оны соңынан біле бастадық қой. Кейін аудан орталығына олимпиадаларға қатысқан оқушылар жүлделі орындарды иемденіп, оралып жатқанында көзім жетті.

Мектебіміздің басты құндылығы бар жерде, әрине, солай болады. Сол жылдары бұл мектепте жоғары білімді, білікті ел азаматтары қызмет атқаратын. Бұл орайда Ұлы Отан соғысының ардагерлері, Шияп Садықов, Жанғали Құсайынов, Ахметжан Қалиахметов, Жылкелді Мұқанов сынды жоғары білімді ұстаздарды ерекше атап өткен абзал. Аға буынның жас ұрпаққа сапалы білім мен саналы тәрбие беру ісін Жарасбай Нұрқанов пен Ермек Қонарбаев сияқты жас мамандар одан әрі жалғастырды. Екеуі де қазақ тілінен сабақ берді. Менің есімде қалғаны Жәкең әдебиет пәнін оқытумен

ғана шектелмей, сабақтан тыс мезгілде ақындыққа, жазушылық өнерге баулуға тырысты. Сол үйірмеге біз де қатысып жүрдік. Әрине, әркім, ақын не жазушы бола бермейді ғой, ол дарын табиғатында болса ғана жалғасын табады. Жарасбай ағамызды қалай жақсы көріп, сыйласам да оның өнері дарымағанның бірі мен болдым. Өкініші жоқ. Бірақ қазақ әдебиетіне оның ішінде поэзияға қызығушылығым зор. Қазақтың ұлттық өнеріне, ән-күйіне құмар жан болғаныммен, менің тандауым басқа да екен. Дәрігер болып жаратылған жан екенмін.

Жакеңнің ақындық өнері маған ерекше әсер ететін. Оның лирикалық өлеңдері ырғақтылығымен, әуезділігімен, көркем бояуларымен әсем тенеулерімен, шебер ұйқастарымен баурайтын. Жарасбай халық күйін күйіттеген патриот ақын. Оның «Қазағым», «Елім бар», «Асқақ арман», «Ірысымды тасытқан», «Екі көзім ел жақта», «Ерте солған гүлдер» –37 жыл», «Ел-жұртым бар», «Бабам тілі», «Есіл бойы», «Туған ел» сияқты өлеңдері халықтың сүйіспеншілігін арттыратын, отаншылдық рухты көтеретін, азаматтық намысты оятатын туындылар:

ТУҒАН ЕЛ

Бір ғажап сезімге бөлейді ажарың,
Кең дала, бай өлкем, бауырмал қазағым.
Күн шалған күмбездей жарқырап өнерің,
Аударып тұрсың сен әлемнің назарын.

Тәуелсіз ел-жұртым, жаңғырған санасы,
Тендікке ұмтылса, кімнің бар таласы.
Береке, бірлікке шақырған біздерді
Бөлінбес еншіміз – қазақтың даласы! –

деп ұлттық ұстанымызды айқындайды.

Қай халықтың болмасын ерекшеленіп туратын лирик ақындары болады. Орыс ақындарынан Жәкең Михаил Светловты бөле атайтын. Мен де Светловтың өлеңдерін ұнатамын. Менің ойымша қазақта Жарасбай Нұрқанов сол Михаил Светловтан кем түспейтін – ерен тұлға! Жәкеңнің талантын көре алмаған кейбіреулер, кезінде бағалауға зауқы соқпады ма деп те ойлайсың. Ал менің айтарым – Жакеңнің жұлдызы қазақ әдебиетінің аспанында өзіндік көрінісімен әрқашан жарқырап тұрады.

Қаршыға Кәкешұлы ҚҰЛМҰҚАНОВ,
травматолог-дәрігер

ӘЛІ ЕСІМДЕ СОЛ БІР КЕЗ

«Бар өмірім өлеңмен өтсе менің,
Туған елді жырлауға жетсе лебім,» –

деп екі ауыз өлеңнің ішіне өзінің бар арман, мұратын, мақсат-мүддесін, заман тынысын, қоғам жүгін, сыршыл сезімін сыйдыра білген дарынды ақын, қарымды қаламгер Жарасбай Нұрқановты, оның таңғы шықтай мөлдір поэзиясын бұрын-соңды оқымағандардың бірі едім. Шал ақын ауданындағы Бірлік деп аталатын қарапайым ауылдың шаңына, ыстық топырағына аунап өстім.

Жастайымнан адамды өмірдің түрлі сағасына жетелейтін шынайы поэзияға, өлең жырларға ынтызар болдым. Алайда, өзім оқымаған ардақты ақынның шығармаларымен оның асыл жары Қазина Нұрқанова арқылы танысамын деген ой үш ұйықтасам түсіме де кірмепті. Өзім өрт сөндіру саласында еңбек етіп келемін. Бір күні Қостанайдан отыз шақырымдай қашықтықта орналасқан «Қарағайлы» – («Сосновый бор») шипажайында дем алып жүрген кезім болатын. Кешкі асты алаңсыз ішіп отырған бізге сырт келбеті келісті, бойы ұзын, жүзі ашық, дидары жарқын бір әйел кісі келді де өзінің назын білдірді. Ол кісінің сөзіне қарағанда, осында ақын шығармашылығына орай кеш ұйымдастырғандығын, алайда оның алғашқы бөліміне көп адамның қатыспағандығын анық аңғаруға болатындай еді. Бейтаныс апайдың әңгімесін естідім де лезде екінші бөліміне баруға тырыстым.

Сонымен не керек, кеш барысында оның қазақтың аяулы ақындарының бірі, менің жерлесім Жарасбай Нұрқановтың сүйген жары екендігіне көзім жетті. Осынау әдебиетсүйер, жырсүйер қауымның шөлін қандырып, мауқын басқан әдеби кездесуде ақын туралы жылы лебіздер мен мақтау сөздер айтылды.

Мен сол кезде ақынның жары болудың оңай емес екендігін жіті түсінгендей болдым. Апай жастайынан ақынның жары атанып, онымен отасқан жылдарын ерекше бір тебіреніспен еске алып, махаббатқа толы мол жылдардың сыр-сандығын айқара ашып, сыр шерткен болатын. Ақын ағамыздың сезімге толы лирикалық өлеңдерін нақышына келтіріп оқып, тыңдаушы қауымның жүрегіне сәулелі шуақ ұялатты.

– Отбасылық өмірге қол ұстасып бірге қадам басқан күннен бастап менің қолдаушым, қамқоршым бола білген Жәкеңнің бойына ақындық ана сүтімен дарыған десем, артық айтқан болмас. Себебі, анасы Күлсім өзі тұрған елді мекенге әнші-жыршы, ақындығымен танымал болған. Қазақ әйеліне тән қарапайым мінезімен ерекшелене білген анасы 1939 жылы Қазақ ССР-інің бірінші шақырылған сайлауында ауылдық советке қазақ әйелдері ішінен тұңғыш депутат болып сайланған. Оның депутаттық мандаты әлі күнге дейін

сақталған. Тағдырдың жазуы болар, Жәкең анасынан 4-5 жасында жетім қалып, ата-әжесінің қолында тәрбиеленген.

Бала жүрегінен шыққан ең алғашқы өлеңдерін өзі оқып жүрген мектептің қабырға газетіне жариялаған. Мектептегі әдебиет пәнінің мұғалімі Жылгелді Мұқанов сияқты өнегелі азаматтар алдынан дәріс алып, «болмасаң да ұқсап бақ» дегендей, өзінен үлкен ағаларына еліктеген. Ол оқушы кезінің өзінде де қазақ, орыс, шетел әдебиеттеріне ерекше ден қойып, қолына түскен кітаптарды асқан қызығушылықпен оқитын болған. Алғыр, әр нәрсеге жауапкершілікпен қарай білетін Жәкең – мектепті Алтын медальмен бітірген озат оқушы. Табиғат берген дарынды ұштау үшін, мектепті аяқтаған соң, Алматы Қазақ мемлекеттік университетінің филология факультетін қалап, рухани қазынасын байыта түсуді мақсат еткен, – деген сөзі менің есімде жатталып қалыпты. Әсіресе, Қазина апайдың айтқанына Жарасбай ақынның өте рухты отансүйгіш, өз елінің шын жанашыры екендігін ұқтым. Кеш барысында өзімнің үндемей отырғанымды әбестік санап, бала күннен санамда тұрған өлең жолдарын оқып бердім:

Махаббаттың таңданамын ғажабына,
Оны тіптеп жеңбеген ажалың да.
Тәттілігі сезімнің қанша болса,
Сонша оның қайғысы, азабы да.
Ол бейтаныс жүректі табыстырған,
Жатты сүйіп жақынды алыс қылған.
Сонда-дағы тыныштығын талайлар,
Қайғысы мен мұңына ауыстырған.
Махаббат теңеу емес өлеңдегі,
Емес ол аңыз болған ел ермегі.
Махаббат болмаса егер зарлап жүрек,
Қозы үшін сұлу Баян өлер ме еді?, –

деген өлең жолдарын естіген жұртшылық қолдарын шапалақтап, мәз болысты. Ақындық Алланың адамның бойына берген ерекше дарыны ғой. Оны сақтау, таза ұстап тұру ақынның өзіне байланысты. Елі үшін артына мол мұра қалдырған Жарасбай Нұрқановтың өлеңдерін келер ұрпаққа жеткізіп жүрген Қазина апайымыздың еңбегі өлшеусіз. Содан кейін де Қазина апаймен бірнеше мәрте кездесіп, пікір алмасқан кездерім болды. Бір күні көлік жүргізіп келе жатып, оның радиодан сөйлеп жатқанын аңғардым. Лезде телефон шалып құттықтадым. Ол да маған ризашылығын білдірді. Сыртқа қатал сияқты болып көрінгенімен, жүрегі шуаққа толы апаймен байланысым нығая түсті. Ол үнемі қонаққа шақырып, есігін айқара ашады. Өмірімде осындай жаны нұрлы, сырлы адаммен кездесіп, поэзияның құдіреті туралы сөз сабақтағанымды мақтаныш көремін.

Болат ЕЛПАНОВ,
Қызылжар қаласы

ЖАНЫ ЖАЙДАРЫ, МІНЕЗІ ЖАЙСАҢ

Жарасбай Нұрқанов «Қара көздер», «Нұрлы терезе», «Алтын десте», «Арманым менің», «Терең барлау», «Буынсыз бала» және басқа да жыр жинақтарымен көпшілікке жақсы таныс, жыр сүйер қауымның жадында жатталып, жүрегінің төрінен орын алған арда ақын еді. Жарық көрген жырларының қайсысын алсаңыз да қатардағы еңбек адамдарының қасиетті еңбектерін жырлаған. Журналист ретінде әріптесім, адам ретінде де сыйлас азамат. Ақынның өлеңдері көркемдігімен, иірімді ырғақтылығымен, тұшымдылығымен, әуезділігімен, сөзді орынды тауып қолданатын әсем бояуларымен, шебер ұйқастарымен оқырманды ерекше баулып, баурап тұратын еді.

Кейінде құдай қосып, балаларымыздың сүйіспеншілігі жарасып құда болдық. Оның екінші ұлы Жәнібек менен төрт жас үлкен бауырым Шегебаев Шалдың қызы Гүлнарға үйленіп, ынтымағы жарасқан тату-тәтті отбасы болды. Жәкең келінін аса жақсы көрді. Немерелері Жансұлтан мен Нұрзаданы ерекше сүйіп, жанына балады. Бір күні Гүлнар жұмыстан келгенде Жәкең ас үйге қарай бара жатты, сонда оның бабын баптап, бағын жандырып отырған жан жары Қазина Сәдуақасқызы «Ас үйде не бар, қажетті затынды сұрасаң балалар алып келеді ғой» деп ескерту жасады. Жәкең сонда: «Келін үйге кіргенде онымен бірге үйге жылылық қоса кіреді» деген алғысқа бергісіз салмақты сөзін өз құлағыммен естіген адаммын. Қазақта «Жақсы адам қартайғанда қазына болады, жаман адам қартайғанда қазымыр болады» деген аталы сөзі бар. Кейбір ата-енелер қолына түскен біреудің жап-жас қызын «отырса – опақ, тұрса – сопақ» етеді дегендей оғаш мінез көрсетіп, жүйкесін бұзып, отбасының берекесін алатынын естіп те, көріп те жүрміз.

Гүлнардың әкесі жаны жайдары, мінезі жайсаң, тұла-бойы мейірім-шапағатқа толы жан еді жарықтық. Шәкең бар болғаны елу екі жасында-ақ дүниеден озды, ол отбасында өте салмақты, сабаз адам болатын. Бала жасы қаншаға келсе де ата-ананың махаббаты мен қамқорлығына зәру екенін баршаңыз білесіздер. Келінінің әке махаббатынан толық қанып сусындай алмағандығын сезінген ата сол кезде әкеден көретін еркелігі мен әке махаббатының кемшін тұсын Жәкең толтырған шығар деп ойлаймын. Мұндай құбылыстың басты себебі Жәкеңнің адам жанын айтқызбай түсінетін ақындығы болса керек, ол үйде де, дастарқан басында да үнемі салмақты сөз айтып, салиқалы қалжыңдасып, үлгі-өнеге көрсетіп отыратын. Айтып болмас, қайтып келмес деген осы шығар, «Жақсының аты өлмейді, ғалымның хаты өлмейді» дегендей, артына өлмейтін мұра қалдырған Жәкенді өлді деуге ешкімнің де аузы бармас.

Ақын еңбек ерлерінің ерен еңбектерін паш ететін шығармалар жазумен бірге, ересек оқырмандарының көңіл қошына жол тауып қана

қоймай, жас достарының да ойынан шыға білді. Түрлі тақырыпта олардың жүрегін жыраға бөледі. Мысалы, жылдың төрт мезгілін:

Көктем келді, қуды жерден ызғарды,
Алма ағаштар бүршік атып, гүл жарды,
Гүлден бетер құлпыртады бұл көктем
Толған айдай толықсыған қыздарды.

Неткен теңеу, алма ағаштың бүр жарғанын, қызғалдықтың гүл жарғанымен бейнелеген.

Жақпар тастар қатпар-қатпар өріліп,
Айдын көлден бейнесі тұр көрініп,
Жағалауға тартты жеңіл қайығым:
Арманымның ақ желкені керіліп.

Бұл шумағында жадыраған жазды, оның көңілінің ақ желкеніндей етіп шебер суреттеген.

Желмен ұшып, жерге түсіп жатыр-ақ.
Сарғыш тартып, судыр қағып жапырақ,
Жапырақтар жапқан сайын жер бетін,
Көлдің беті қоятындай қалтырап.

Күз айының көрінісін қалай шебер жарқыратып, көлдің бетін қалтыратып көркемдеген десеңізші.

Толастамай соққан жаяу борасын,
Дүниені шымқай аққа орасын.
Қойны-қоншы қарға толы орманға
Қарап тұрып қарадай-ақ тонасың.

Мен білетін Жәкең үлкендерге арнап жазса да, балаларға арнап жазса да асқан жауапкершілікпен, түсінікті түйсікпен, ұғынықты тілмен, көркем мәнермен, бейнелі көркемсөзбен ұсынатын.

Ақын ұзақ жылдар бойы Республикамыздың аға газеті «Егемен Қазақстанда» меншікті тілші болып қызмет атқарды. Меншікті тілшілерді тәжірибе алмасу тұрғысында еңбек демалысына кеткен қызметкерлердің орнына кезекшілік атқаруға жіберетін. Газеттегі төрт бетті төрт кезекші үтір-нүктесіне дейін мұқият оқып, соңына дәлелдеу үшін тәртіп бойынша қол қоятын дәстүр бар. Бірде Жәкең де осындай қызметті атқаруға тура келді. Түн-күн демейді, кезекшілік келгенде соның барлық жауапкершілігі мойнымызға жүктелетін еді. Сондай кездің бірінде, ұмытпасам, газеттің үшінші беті болу керек, Жәкең оқыған бетінің соңына: «Оқыдық, салыстырдық, Қатеден алыс тұрдық...» деп өлендетіп жазыпты да қол қойып кеткен екен. Тура қол қойған жерде бір үтір тыныс белгісі қойылмапты.

Ертесіне редакцияның барлық қызметкері жұмысқа келген соң бес минуттық «летучка» өтетін. Өзі қалжыңбас адамға бұрындары қалжыңы өткендердің «О, Жәке, қатеден алыс тұрғаныңыз қайда» деп есесін қайтаруға қойылмай кеткен үтірін бетіне басып қағыта бастады. Сонда Жәкең: «шет елдің газеттерінде тыныс белгісіне мән бермейді» деп құтылып кеткен кезі болған. Қазақта: «Қалжыңбастың шын сөзі зая кетеді» деген бар емес пе, қалжыңның да пайдасы тиетін кезі болатынына көзіміз жетті. Жәкең туралы айта берсең әңгіме жетерлік.

Қайран Жәке, біз өзіңізді сағындық. Мақшарда кездесерміз!

Өзін ерекше құрметтейтін қаламдас әріптесі,

Күпән Шегебаева,

Журналистер Одағының мүшесі

АСҚАҚ АРМАН АРМАНДАҒАН АҚЫН

*Бар өмірім өлеңмен өтсе менің,
Туған елді жырлауға жетсе лебім...
Жарасбай*

Қай қазақтың болмасын туған жері, кіндік қаны тамған туған өлкесі өз тарапынан ыстық көрінеді. Сондай табиғаты тамаша, ауасы таза еліміздің солтүстігінде орналасқан қасиетті Шал ақын өңірінің Көктерегі ерекше ғой. Осынау тамаша мекенде дүниеге келген, әдебиет әлеміне мол мұра қалдырған елінің елеулі, халқының қалаулы ақыны Жарасбай Нұрқанов 1937 жылы 22 наурызда дүниеге келген. Шабыты шарықтаған ақынның әдебиет әлеміне қалам тартуы туған еліне деген махаббатынан, еліне деген сүйіспеншілігінен болса керек.

Әкесі Әнәс Нұрқанұлы Ұлы Отан соғысының ардагері. Елін, туған жерін қорғауда аянбай тер төккен ардагер болашағының, балаларының жарқын өмір сүруіне зор үлес қосқан. Ардагер Нұрқанұлы Әнәс бейбіт өмірді құруға күрессе, әке жолын бейбіт заманда өз шығармашылығымен, өлеңдерімен болашақ ұрпақты тәрбиелеуге атсалысқан Жарасбай ағамыз көпшілікке үлгі болатын зор тұлға.

Жарасбай Әнәсұлы Нұрқанов Ленин орта мектебін 1955 жылы Алтын медальмен тәмамдап, бала күнінен білімге деген құштарлығы 1960 жылы Алматы қаласындағы Киров атындағы Қазақ мемлекеттік университетін үздік аяқтауға мұрындық болады. Сол жылы өзі түлеп ұшқан мектебіне оралып, ұстаздық қызмет атқарады. Білім бере жүріп оқушылар бойына туған жеріне деген сыйластықты, зор махаббатты сіңіре білді. Уақыт өте, 1965 жылы Ақмолада өлкелік «Тың өлкесі», Целиноград облыстық «Коммунизм нұры» және сол кездегі республикалық «Социалистік Қазақстан» (қазіргі «Егемен Қазақстан») газеттерінде 1980 жылы «Өнер» және «Жазушы» баспаларында жауапты қызметтер атқарады.

Ақын ағамыздың қаламынан туындаған «Қара көздер», «Нұрлы терезе», «Арманым менің», «Терең барлау», «Қызылжар», «Көкжиек» және басқа да жыр жинақтары және арнау-толғаулары мен қиссалары, балаларға арналған «Балдәурен-балалық» кітабының өзі бір төбе. Сондай-ақ баспасөз беттерінде жарияланған публицистикалық материалдары мен очерктері қалың оқырманға жақсы таныс. Шығармаларының негізгі тақырыбы туған еліне деген сүйіспеншілік, патриотизм болып табылады. «Қызылжар» атты шығармалар жинағына енген «О, Қызылжарым», «Көктерегім», «Туған өлкем» атты өлеңдерінде туған жеріне, еліне деген шексіз махаббаты анық байқалады.

Туған жер, көкөрайлы Көктерегім,
Есейіп, ержігітің боп келемін.

Әзірге қолда барым, қошеметім –
Өзекті жарып шыққан отты өлеңім. –

деп жырлаған ақынның туған еліне арналған жырлары осылай өрнектелген. Шығармаларының негізгі тақырыбы елді, туған жерді сүю болса да, тәрбиелік, мәдениетті дәріптейтін кезеңдері жиі аңғарылады. «Сәлемдесу» өлеңінде сөз атасы жайында оның мәдениетін, мән-мағынасын тереңнен аңғартқан.

Туған жердің топырағын басқан сайын өзі түлеп ұшқан мектепке ат басын бұрмай кетпейтін. Елін, туған жерін сүюге тәрбиелейтін шығармаларының тақырыбы аясында біздің мектебімізге келіп, оқушылармен дөңгелек үстел өткізген. Болашақ ұрпақты тәрбиелеуде патриотизмнің басты роль атқаратынын баса айтып, өскелең жеткіншектерге ақыл-кеңесін берді.

Сексен жыл бойы неше буын ұрпақтың жүрегіне сағыныш ұялатып, білім мен тәрбие нұрын таратумен келе жатқан Шал ақын ауданындағы М. Ахметбеков атындағы білім ұясының тарихына және оқу-тәрбие жұмыстарының қазіргі жағдайына тоқтала кетсек.

Мектептің көп жылғы тарихында бұл қасиетті «Қарашаңырақ» қабырғасынан көптеген атағы елге танымал азаматтар шықты. Олар дипломат Сәлім Құрманғожин, ақын-жазушылар Герольд Бельгер, Жарасбай Нұрқанов, Ермек Қонарбаев, қоғам және мемлекет қайраткері Анатолий Шалов, Мәркен Ахметбеков, Уәп Латанов, Ерік Сұлтанов, ішкі істер қызметінің генералы Әлімжан Ахмадин, полковник Қобылан Хамзин, Серік Балахметов, Думан Таев, ғылым қызметкерлері Думан Нурғалиев, Болат Құсайынов, Ұлан Альмишев тағы басқалары.

Бұл күндері мектебіміз осы білім ордасының шәкірті мемлекет және қоғам қайраткері М. Ахметбековтің есімімен аталады.

2009-2010 оқу жылында мектебіміз мемлекеттік «Жол картасы» бағдарламасы бойынша 34 миллион теңгеге қазіргі заман талабына сай күрделі жөндеуден өтті.

Қазіргі кезде оқу-тәрбие жұмысын жоғары деңгейде жүргізуге толық мүмкіндік бар, білім ордасы пән кабинеттерімен, жаңа техникалық жабдықтармен жабдықталған. Соңғы үлгідегі компьютерлер әкелініп, физика, химия, биология кабинеттері ашылып, 17 орындық мультимедиялық кабинет оқушылардың сапалы білім алуына жағдай жасап отыр. Оқушылар пән олимпиадалары және ғылыми жобалар сайысында, тағы да басқа байқауларда аудан, облыс, республика көлемінде үнемі жүлделі орындарға ие болып жүр. Жаңа спорт жабдықтары да оқушылардың дене шынықтыру пәніне деген қызығушылығын оятып, салауатты өмір салтын жүргізуге ынталандыруда. Мектеп жанында «Балауса» атты шағын орталық жұмыс істеуде. Онда 30 бала тәрбиеленуде. Бүгінгі күні мектепте 11 сыныпта 102 бала білім алуда.

Жарасбай Әнәсұлы Нұрқанов 2011 жылы 31 мамырда дүниеден өтті. Ақынның өзі өлгенімен оның сөзі өлмейді демекші Жарасбай Әнәсұлының артында қалған мол мәдени, әдеби мұрасы бүгінгі ұрпақтың рухани азығы болып табылады. Атаулы рухани азықты осы күні, өлеңдері мен шығармаларын жинақтап, құрастырған ақынның жан-жары, әдебиет жанашыры, «Қазақстан» телерадиосының ардагері, Қазақ радиосының үздігі, қоғам қайраткері Қазина Нұрқанова.

Қазина Сәдуақасқызы – Солтүстік Қазақстан облысы Шал ақын ауданы Ыбыраев ауылында дүниеге келген. Қазақ телерадиосы саласының майталман маманы, еңбек ардагері. Теледидардан әлі күнге дейін әр түрлі хабарларға қатысып, сұхбат беріп тұрады. Отбасында Жомарт және Жәнібек есімді ұлдарын өсіріп, немере сүйіп отырған бақытты әже. Жолдасы Жарасбай Нұрқановтың отын өшірмей, шығармаларын келешек ұрпаққа аманат етуде зор үлес қосып келе жатыр. Ақынның өзі шығарып үлгере алмай кеткен еңбектерін баспаға беріп, екі кітабын оқырман қауымына табыс етті.

Шынында да «ақын өтсе өмірден артында қалар қыл қалам» демекші өмірден өткеніне бес жыл уақыт өтсе де, шығармалары, өлеңдері әрбір оқырманның көкейінде.

Есен Баржаксин,
М. Ахметбеков атындағы
орта мектептің директоры

БІЗДІ ТАБЫСТЫРҒАН «ТЫҢ ӨЛКЕСІ»

Кезінде бір ғұлама: «Тындалмаған сөз жетім, иесіз қалған жер жетім, басшысы жоқ ел жетім» деп біраз жетімдіктің тізімін айта келіп, «ең қиыны замандасы қалмаса бәрінен де сол жетім» деген екен. Сол айтқандай бір кезде жоғары оқу орынында бір тұста оқып, бірге еңбектес болған, жастық шағымызды бірге өткізген біраз замандас құрбыларымыз бұл күнде фәни дүниеден бақилыққа кетіп, қатарымыз сиреп, жетімсіреп жүргеніміз рас. Сондай азаматтың бірі қайным, әріптесім, Жарасбай туралы өткен шақпен айтып, естелік жазу ауыр да қиындау. Жазбасқа болмайда отыр.

Сонау елуінші жылдардың аяғы мен алпысыншы жылдардың бас кезінде біз Жарасбаймен Алматыда, Қазақтың С.М. Киров атындағы (қазіргі Әл-Фараби атындағы) мемлекеттік университетінің филология факультетінде (біз журналистика бөлімінде) бірге оқып бітірген болатынбыз. Ол бізден бір жыл бұрын бітіріп, Солтүстік Қазақстанға, туған жеріне кеткен еді. Ал біз төрт журналист – Мәди Хасенов, Жұмамұрат Тұяқбаев, Октябрь Әлібеков және мен (соңғы курста Октябрь екеуіміз қосылып, отау құрған болатынбыз) 1961 жылы оқуды бітіргеннен кейін, Орталық партия комитетінің жолдамасымен Тын өлкесінің орталығы Целиноград қаласына, осындағы «Тын өлкесі» газетіне жұмысқа келдік. Газет редакторы Уэрә Нұрсейітов деген азамат бізді өте жақсы қарсы алды. Әсіресе, бізге, ерлі-зайыпты журналистерге асқан ілтипатпен қарады. Себебі ол жылдары редакцияларда қыз журналистер өте аз болатын. Ал мына редакцияда мүлде жоқ екен. Менің алдымда жұмыс жасаған Әлима Сақтағанова деген апай жасы келіп, зейнеткерлікке шығып кетіпті. Редакция ұжымы бізді ешбір жатсынбай, тез тіл табысып, қоян-қолтық араласып кеттік. Сөйтіп жүргенде еліміздің басқа облыстарынан да Нұрғожа Оразов, Жанайдар Мусин, Бақыт Мұстафин, Сабыр Сауытбаев, Төлеубек Қоңыров, Мұхаметжан Дәуренбеков, Жарасбай Нұрқанов сынды жас журналистер өлкелік газетке көптеп келе бастады. Өйткені сол жылдары облыстардағы газеттер жаппай жабылып, өлкелік газет қана қалған болатын. Жастар жүрген жер қашан да көңілді, романтикаға толы болады ғой. Ұжымдағы Әнуар Ипмағамбетов, Зейнолла Әйтимов, Әмір Нүркішев, Рамазан Ахметов, Сұлтан Мәуленов, Сайлаубек Қожамсейітов, Қайыркен Сұлтанов сияқты аға журналистерден тәлім-тәрбие ала жүріп, газет жұмысына машықтана бастадық.

Газет жұмысынан тысқары уақыттарда жаңа пәтер алу, үйлену, шілдехана, баланың мектепке бару сияқты әртүрлі ойын-тойларда жиі-жиі бас қосып, жанұямызбен етене осы Жарасбайлармен тіптен жақындау болдық. «Биікке шықсаң көзің ашылады» дегендей Жарасбай сөзге шебер, отырған жерде неше түрлі әзіл-оспақтарды айтып, жыр шумақтарымен әркімге әртүрлі сипаттама беріп, жұртты күлкіге батыратын. Әдемі қоңыр даусымен ән де айтатын. Елде, мектепте ұстаздық етіп жүрген кезінде де талай өлең-жырлары облыстық, республикалық, өзінің ақындығымен таныла

бастаған. Бізге келгеннен кейін ол бұл өнерін одан әрі шыңдай түсті. Редакцияның сан-саналы тапсырмаларын мүлтіксіз орындай жүріп, «Қара көздер», «Нұрлы терезе», «Алтын десте», «Арманым менің», «Терең барлау», «Буынсыз бала» атты әр жылдары жарық көрген өлеңдер мен поэмалар жинағы оның шын ақындығының, еңбекқорлығының куәсі іспетті. Ал жары Қазина болса ашық мінезді, адамдармен тез тіл табыса кететін. Ол да редакцияда бізбен бірге істеді. Өте еңбекқор жан. Мұнысын ол Жарасбайдың артында жазып қалдырған өлеңдері мен поэмаларының басын құрастырып 2012 жылы «Қызылжар», 2013 жылы «Көкжиек» атты екі таңдамалы шығармалар жинағын шығарумен дәлелдеді.

Октябрьді туған ағасындай сыйлайтын. «Қанына тартпағанның қарысынсын» дегендей Октябрь де оны қызғыштай қорғап, Жарасбайға әзіл-қалжыңы аралас: «Әй, күйеу бала, сен байқа, кімнің қарындасына үйленгенінді ұмытпағайсың» деп отыратын.

«Қандай терең сайда отырса да, таудай көрінетін тұлғалар болды» деген ғой. Біздің Жарасбай сондай тұлғалардың бірі еді. Олардың Жомарт, Жәнібек деген екі балалары болды. Жоғарыда жазғанымдай бізде жұмыстан кейін күнде бас қосу, күнде ойын-той болып жатады. Сондай кездерде балаларын біздің үйге қалдырып кетеді. Менің енем марқұм ешбір ренішсіз оның екі баласын өзіміздің бес балаға қосып, құдды бір бала бақшасында жүргендей күй кешетін.

Әр газеттің ежелгі тәжірибесі бойынша жергілікті жерлерде штаттан тыс тілшілері болатыны хақ. Оларсыз газетті мазмұнды шығару, әр тақырыпты қамтып жазу мүмкін емес. Сол себепті газет қызметкерлерінің аяғы жетіп, көзі көрмеген жерлерге сол тілшілерді жұмсап, тапсырма береміз. Керек кезінде редакцияға шақырып алып, кездесу өткіземіз. Сондай тілшілеріміздің бірі Алексеев ауданынан Шегебай Қарпықбаев деген өте бір белсенді авторымыз болды. Сол кісі кезекті бір келгенінде Жарасбайдың үйінде қонақта болады (1967 ж.). Содан келесі күні әріптестеріне келіп: «Жарасбайлардың үйі сондай үлкен екен, тіпті неше бөлме екенін білмеймін, әйтеуір есіктері көп-ақ» деп мақтап отыр дейді. Негізінде Жарасбайлар бір бөлмелі үйде тұратын. Ал әлгі қожанасыр ағамыз ас үйдің, жуынатын бөлмені, дәретхананың есіктерін бір-бір бөлме екен деп ойласа керек.

Ол жылдары үй жиһаздарын алу, әсіресе, тоңазытқышқа қол жеткізу өте қиын болатын. Ондай кездерде тез бұзылып кетеді-ау деген тағамдардың әртүрлі дорбаға, торға салып үйдің терезесінен сыртқа шығарып іліп қоятынбыз. Бірде жұмысқа келе жатсақ (Жарасбайлардың үйі редакцияға баратын жолда, төртінші қабатта) терезеден бір қызыл дорбаның ілулі тұрғанын көрдік. Жұмыс бітісімен Жарасбайларға айтпастан үйлеріне сау етіп кіріп келіп: «анау қызыл дорба тегін емес, елден келген дәм болу керек, «өле жегенше бөле жемейміз бе» деп отырып алдық.

Иә, айта берсем сондай-сондай оқиғалар әрқайсымыздың басымызда көп болды ғой. Жалпы «өмір өткен күндер емес, есте қалған күндер» деген

екен бір ғұлама. Жарасбайлармен онбес жылдай ғана бірге болдық. Сексенінші жылдары олар Алматыға басқа жұмысқа ауысып кетіп, араласуымыз сирексіп қалғаны рас. Бірақ көрген жерде шүйіркелесіп сырласып, телефонмен сөйлесіп тұрдық. Зейнеткерлікке шыққаннан кейін балаларының қызмет бабына байланысты Астанаға көшіп келіп, қайта араласа бастаған едік. Өкінішке қарай, ондай күндер онша ұзаққа бармады. Әуелі Октябрь, одан көп ұзамай Жарасбай өмірден өтіп кетті. Бұл, әрине, өмір заңы, алланың ісі. Ол жақта да ағалы-інілі болып кездесіп, әзілдесіп жүрген шығар. Жатқан жерлері жайлы, имандары жолдас болғай. Тау алыстаған сайын биіктей бермек. Артында қалған жары, ұрпақтары аман болсын деп тілеймін.

Рахия ӘЛІБЕКОВА,
ардагер журналист.
Астана қаласы,
қараша, 2016 жыл.

ХАЛЫҚ РУХЫНЫҢ ҚАНАТЫ

Қазақ музыкасының тарихы сонау бағзы замандағы Қорқыт бабамыздан бастау алып, адамзат тарихында тұңғыш ғылыми зерттеу жасаған Эль-Фарабидің «Музыка трактатымен» айшықтала келіп, төрткүл дүниені дір сілкіндірген Шыңғысханды құсаға душар қылған Кетбұғаның «Ақсақ құлан» күйімен әрленген текті руханият. Теңдесі жоқ қазына. Туғанынан анасының әлдіімен жарық дүниені таныған қазақтың, өлгенінде ақтық жолына жоқтаумен шығарып салатын дәстүрі әлі тірі. Ал елсүйгіштікті қазақ өз ұрпағына «Ақтабан-шұбырынды, Алқакөл сұлама» заманынан аманат болып келе жатқан «Елімай» әнімен санасына сіңіре білген. Біздің пікірімізше, Алаш жұртының сол терең тағылымының өміршеңдігінің ХХІ ғасырдағы бір айғағы – «Ерте солған гүлдер» – 37 жыл" әнінен табылғандай.

Күн нұрына бөленіп, табиғат ажары құлпырған 2011 жылғы мамырдың соңғы күндерінің бірінде «АЛЖИР» мемориалды мұражайы кешенінің Астана қаласындағы кеңсесіне елағасы жасындағы, белгілі сазгер Ерсайын Нарымбаев келді. Келісім бойынша мұражайдың директоры Болат Жүнісбекұлын дыбыс студиясында дайын болған әнінің фонограммасын тындауға ертіп апарғалы келген екен. Шығарманы тындауға біз де ықылас таныттық.

Студияда әннің алғашқы әуені бірден жүрегімізді тебіrentіп ала жөнелді. Фонограмманың кіріспесі өте күрделі, әуеннің тұнжыраған қою үні дірілдеген шылдырмақты іліп әкетіп, жаңғырып шыққан қара қобыздың шерлі де үрейлі дыбысы тұла бойымызды билеп, тылсым сезімге бөледі. Үнсіз тындап отырған бізді керемет бір сарын өзіне еліктіріп, тұла бойымыз әуен құшағында болды. Ғажап, бұрын-соңды естіп көрмеген әуен бізді қатты толқытты, тебіrentті. Қобыздың мұңды да зарлы үні құлағымыздан кетер емес.

Қай шығарманың болмасын әлқисасы қысқа болғанымен, неғұрлым толықтыратын бөлек шығарма болатынына біз көбінесе мән бере бермейміз. Сонымен әннің кіріспесіндегі қобыздың жүрек тебіrentер қоңыр үні әншінің қоңыр дауысымен үйлесім тауып, ақын мен композитордың айтар ойлары мен замана көрінісі ұштасып жатты. Шығарманы орындаған Астанадағы Күләш Байсейітова атындағы академиялық опера және балет театрының әншісі Азамат Жылтыркөзов болатын. Оның баритон дауысы туындының мазмұны мен мағынасын толықтырып, ерлік пен елдікті суреттей түсті. Тыңдаушы қауым әннің құдыретіне, тылсым күшіне бөленіп, тарихи маңызды ірі шығарманың дүниеге келгендігін аңғарды.

Айта кететін бір жай жаңадан шығарылған әндердің үш жақты үйлесім табуы өте сирек кездесетіні аян. Сондықтан кез келген әннің әуені мен сөзі

және әншінің орындау шеберлігі тыңдаушы қауымның көңілінен шыға бермейтіні аян. Бірақ бұл шығарманы қай жағынан алсаң да мазмұны мен мәні ерекше айқындалып, айшықтана түскен. Тыңдап отырған біздер ерекше толқып, шығарманың сомдалған құдыретіне таң-тамаша қалып, тебіреніп кеттік. Тіпті әннің аяқталғанын да сезбей қалған екенбіз. Міне керемет. Ақын мен композитордың осынау туындылары сәтті шыққандығы бізді қуантты. Қасымызда отырған Ерсайын ағаның қолын алып ризашылығымызды білдірген едік. Сонымен «Ерте солған гүлдер» атты азалы жыр сонау 37 жылдың қасыретке толы дүрбелеңінде құрбан болған алаш азаматтарының рухына арналған құнды дүние еді. Мәніне толық қанық болу үшін мұражай басшысы Бөкең бейнеклипті қайтадан қойғызып, тыңдауымызды өтінді. Барлығымыз әннің сөзі мен әуенінің үйлесімі мен үндестік сипатын аңғарған едік. Ақын Жарасбай Нұрқан сол тарихи кезеңді тұла бойынан өткізіп, жүрегімен сезінгендігі, жан ұшырған сәбилер мен қан жылаған аналардың жазықсыз жапа шеккендерін шығарманың өн бойына бейнелей білген. Мәселен өлеңді оқыған кезде «Гүлдейді жел, Мүжілгендей тас» деген тұсында зәрені ұшыратын табиғат құбылысы адам баласын еріксіз бүрістіріп, тұла бойыңа үрей сезімін ұялатады. «Көңілімізде – шер», Көзімізде жас» деп сол кездегі әр адамның көңіліндегі айықпайтын мұң мен шерге толы күйін дәл келтіре білген. Шығарманы оқып отырған сәтте ақын тарихи кезеңнің қайғы-қасыретін айқындайтын теңеу тұстарын асқан шеберлікпен суреттеген. 37 жылдың қасыретін, адамдардың тартқан азабын том-том роман жазып, айтып таусалмайтыны хақ. Ақын Жарасбай болса ел басына түскен қаһарлы күндерде замана соққысына тап болған алаш азаматтарының жан күйзелісі мен қайғы-қасыретін 3-4 шумаққа шеберлікпен қамтып, мазмұны терең азалы жыр жазды. Оны ақын өзінің азаматтық парызы деп санады. Ақынның жан айғайы еліне, жеріне, халқына деген сүйіспеншілігі сол өлең жолдарынан байқалады. Туындының құдыреті міне сонда деп білеміз.

Өз басым көгілдір көктемнің лебі ескенін сезініп, малға да, жанға да жәйлі, саумал самалы жазға жетелеген тұсының келгенін сол күні ғана сезініппін.

Ертеңіне, аталмыш әнді мұражайдың ұжымы арнайы жиналып, тағы да екі мәрте тыңдап, жылы пікір-лебіздерімізбен бөлістік. Шығарма, әсіресе аға буын өкілдеріне қатты ұнаған екен. Олар бірауыздан әннің тәрбиелік мәнінің тереңдігін аңғарып, осындай туындылардың сирек кездесетініне өкініш білдіріп, жаңа әнге барынша қолдау танытты.

Мамырдың соңғы күні – яғни 31 күні Елбасының жарлығымен 1997 жылдан бастап, бұл күнді саяси қуғын-сүргін құрбандарын еске алу күні деп жария етті. Бұл күн, «АЛЖИР» мұражайы үшін аса жауапты әрі маңызды. Сондықтан мұражай ұжымы 31-ші мамыр қарсаңында жан-жақты дайындық жасайды. Іс-шараға Репрессия құрбандары ұрпақтары мен Астана қонақтары және соғыс ардагерлері мен қала тұрғындары шақырылады. Құрметті азаматтарды шақыру қағаздарын тарату барысына мен де қатыстым. Бұл

жолы әңгіме арқауы болып отырған әннің сөзін жазған ақын Жарасбай Нұрқанға шақыру билетін апаруға жолым түсті. Ақынның жары Қазына апай қарсы алып, келген мақсатымды білгеннен кейін, шақыру билетін ақын ағамыздың өз қолына табыстауымды жөн көрді. Мұнда алғаш келуім. Үй ішінің мұнтаздай тазалығы бірден көзге түседі. Үлкендер бөлмесіндегі жиюлы керуеттің үстінде жайғасып жатқан ағамызға сәлем беруге ұмтылдым. Ол кісі оқып жатқан кітабын тумбаның үстіне қойып, ақырын тұрып қолын ұсынды да жөн сұрасты. Мен бірден Жарасбай ағаға – «Ағай, сіздің өлеңіңіз керемет екен, жақсы ән болып шығыпты, құтты болсын! Сіз нағыз ақын екенсіз» – деген лебізімді білдіріп, қолын ұстаған күйі тұрып қалдым. Ағайдың қалжыраған жүзі бірден жарқырап қоя берді, күлімсіреп маған ризашылығын білдірді. Өзінің сырқаттан қажыған күйінен кешірім сұрағандай, бірден Мағжан Жұмабаевтың «Батыр Баян» поэмасынан үзіндіні қоңыр мақпал даусымен жатқа айта бастады:

Жүрегім, мен зарлымын жаралыға,
Сұм дүние абакты ғой саналыға.
Қызыл тіл, қолым емес, кісендеулі,
Сондықтан жаным күйіп жанады да.

Бір көргеннен-ақ, бұрыннан танитын кісілерше, әңгімелеріміз жарасып, ақын ағаның үйінде бір сағаттан астам уақыт отырып, біраз өлеңдері мен әңгімелерін тыңдадым. Ақын ағамыз әңгіме барысында Қазына апаймен қалай қосылғандарын айтып, күліп те алды.

– Мен Солтүстік Қазақстан облысының Шал ақын ауданындағы Ленин орта мектебін 1955 жылы Алтын медальмен бітірдім. Содан кейін Алматыдағы С.М. Киров атындағы Қазақ МУ-не оқуға түстім. Медалист болғасын Мәскеуге баруға да болатынын деканаттан білген болатынымын. Бірақ филологтарға М. Әуезов лекция оқиды дегесін мен сол факультетке құжаттарымды тапсырып, кейіннен Әуезов ағамыз бен араласу бақытына ие болдым. Ол кісі мені үйіне шақырып, бай кітапханасынан классикалық туындыларды маған оқуға беретін. Менің өлең жазатынымды біліп, оны кезінде «Лениншіл жас» газетінен көргендігін айтып, ақындық талабың мен талантың бар екен. Көп оқы, өмірді таны сонда ғана жақсы ақын боласың деген еді. Міне содан бері мен өлеңді көп жаза бермеймін, бірақ дөп жазуға тырысамын. Содан бес жыл оқып, 1960 жылы оқуды үздік бітіріп, Алматыда қал деген ұсыныстарына қарамай, өзім оқыған мектепке, яғни туған ауылыма келіп мұғалімдік қызмет атқарған едім. Облыстық газеттерде, «Егемен Қазақстанда», «Жазушы» және «Өнер» баспаларында қызмет атқардым, бірнеше өлең жинақтарын шығардым. «Қара көздер», «Нұрлы терезе», «Алтын десте», «Арманым менің», «Терең барлау», «Буынсыз бала», «Қызылжар» сияқты бірнеше өлең жинақтарым бар. Сонымен қатар аудармаға, публицистикаға, әңгімеге-суреттемеге қалам тарттым.

Шығармаларымның ішінде балаларға арналған туындыларым да бар. Осының бәрі оқырманның тиісті бағасын алды деп есептеймін. Соңғы жылдары жазған өлең-жырларым да бар. Өмірімнің соңында Қасым Аманжоловтың жинағындай кітабым шықса деген арманым бар. Қазіргі кезде бұрынғы жазғандарымды қайта қарап, жаңадан өлеңдер жазып, бірнеше поэмаларым бар, дастандарым бар, ал өлеңдерімнің біразына Қазақстанның белгілі композиторлары ән жазса, оны республикаға танымал әншілер орындап жүр. Дүниелерім Қазақ радиосының алтын қорында сақтаулы — шығармашылығым осы.

Отбасын өзің көріп отырсың. Қазына жарым менің. Ақынды өзіне ғашық еткен — деп, күлді. Бұл тұста Қазына апай сөзге араласып, Жәкеңе өзі ғашық болғандығын айтып берді. Мектепті бітіргеннен кейін дәрігер боламын деп армандаған көрінеді. Бірақ әкесі Сәдуақас қайтыс болып совхозда жұмыс істей бастайды. Кешкілік түрлі үйірмелерге қатысып, ауылдағы халық театрының әртісі болады. Өнер мен поэзияға жаны жақын сезімтал қыз ақын Жарасбайға ғашық болып, алғашқы махаббат сезіміне бөленеді. Жәкең болса жас қыздың өзіне деген ықыласының ауып жүргенін байқаса да, сөз айтуға баталмайды. Жассынады. Ақынның өлеңдерін түсініп оқу үшін қазақ тілін меңгеруге күш салады. Өйткені жеңгеміз мектепті орысша бітірген көрінеді.

Жарасбай ағамызға қосыларға дейін он жеті жастағы өрімдей жас қызға жан-жақтан құда түсіп, қалың мал беріп мамырдың бас кезінде тойы белгіленген екен. Осы арада анасы Шамшия науқастанып, Герольд Бельгердің әкесі Карл Федорович сол аймақтың докторы болатын. Ауданнан санавиацияны шақыртып, Қазынаны анасымен бірге ұшаққа отырғызып Марьевка деп аталатын аудан орталығында орналасқан ауруханаға алып келеді. Сол сапарға шығар алдында жеңгеміз ағаның немере інісінен бір тілім қағазға «Я вас люблю, женитесь на мне» деп хат жазып жібереді. Қыз ауылға оралса, құда түскенге кетпекші еді. Хат жіберуі сондықтан көрінеді. Олар трактормен қыз алуға келе жатқанда Жәкең ауданнан облысқа баратын комсомол делегаттарын самолеттен түсіртіп, Қазына апайды отырғызып, алып қашқан ғой. Самолеттен қорықса да оны үрей емес махаббат сезімі қанаттандырды. Апай сонда ұшаққа бірінші рет отырған көрінеді. Сонымен ақын ағамыз 1964 жылдың 9 мамырында АН-2 ұшағымен алып қашып үйленеді. Міне қызық — жігіттер жаяу да, атпен де, ат-арба мен ат-атшанамен де, автокөлік түгілі, тіпті трактормен де, қыз алып қашқан ғой, ал сол заманда ғашығын ұшақпен алып қашқан Жарасбай аға бірінші қазақ шығар. Апайымыз ағамыздың арқасында қазақ әдебиеті мен өнерінің майталмандары Сәбит Мұқанов пен Ғабит Мүсірепов, Ғабиден Мұстафин, Әбділда Тәжібаев сынды қазақ әдебиетінің негізін қалаушылармен жүздесу бақытына ие болғандығын тебірене әңгімелейді. Елу жылға жуық мөлдір махаббат бесігінде тербеліп, өмір бойы бір-бірін сыйлап, басқаға үлгі болардай ерлі-зайыпты атанды. Екі ұлы да үлгілі отбасын құрып, немерелері ержетіп келеді.

Қазына апайдың өзінің жан жолдасын науқастанған кезінде ерекше күтімге алып, баптап, уақытында емдерін қолданып, ағаның тұла бойын кіршіксіз таза ұстағаны таңқалдырды. Жас болсам да, кей кісілердің тұрмыстағы жайсыздықтарын көрген мен үшін бұл көрініс азамат ақынға деген жарының адамгершілік ізгі ниеті деп бағаладым. «Жар болса, дәп Қазына апайдай болсайшы» – деп, іштей сүйсініп кетіп едім.

31-ші мамыр күні де жетті. Мен жеңіл машинамен «Алжир» мұражайында өткізілетін іс-шараға, жоғарыда айтылған шығарманың тұсаукесер рәсіміне алып келу үшін таңғы сегіз жарымда Жарасбай мен Ерсайын ағалардың үйіне қоңырау соқсам, телефонды кешуілдетіп барып Қазына апай көтерді де, Жарасбай ағайдың таңғы сәтте дүниеден өткенін егіліп тұрып, естірткен-ді.. Көп ұзамай, Ерсайын аға да қайғылы жәйден хабардар етті. Қазақтың «әттегені-айы», осындайда ерекше өкінішпен айтылатыны бар. Екі-үш күн бұрын-ақ жүздесіп, мұражайға шақыру билетін апарып, ақынның өлеңін халқының елегенін, әннің тұсаукесерінің болатынын естіп, балаша қуанған ақын ағайымыз сол күнді көре алмай кетуі, онсыз да көңілсіз күнде, көңілімізді тіпті құлазытты.

Кейін, Қазына апайымыздан марқұм Жарасбай аға туралы сыр шерткенде, асыл ағамыз сол заманда – 1937 жылы туғанына өкініп те жүріпті. – «Мен туған жылы талай жазықсыз алаш азаматтары құрбан болған екен, неге сол жылы өмірге келдім...» – деп мұңаятын. Осы тұста ақынның мына өлең жолдарына назар аударсақ: «Жазығы жоқ жандар, алып кеткен кімдер?, Кінәсі жоқ жандар, кімдер кінә таққан, Күнәсі жоқ жандар, кімдер жала жапқан?, Аққа күйе жаққан, айтындаршы, кімдер... Тарқамайды шер, Айықпайтын мұң...» сол кезеңнің: «Мұздай суық лебі» мен «Сол бір сұмдық әлі мазалайды мені» – деп ел басына төнген жан түршігерлік қаһарлы тұсын жүрегімен түсініп сипаттауы ақынның шеберлігін танытады.

Рас, сол жылдар бұрынғы Кеңестер Одағының аумағында өмір кешкен халықтардың барлығының жадынан мәңгі кетпес қайғы мен қасіретке толтырып, жүректеріне үрей жайлатты емес пе? Ақын ағамыздың туған жерінде әр отбасы осындай қайғы қасыретке душар болған. Оның салқын лебі сол кездегі ұрпақтардың есінде. Бала Жарасбай ел қайғысын жүрегімен сезініп, оның санасында елдің көз жасы мен қайғысы жүрегіне шаншудай болып қадалғаны шығармасынан байқалады. Алған әсерін сол зұлматты осылайша суреттеуі де сондықтан болар...

Жәкең өз анасын тебірене еске алады. Анасы Күлсім сол төңірекке әнші-жыршы, ақындығымен танымал болған. Ашаршылық кезіндегі елге көрсеткен еңбегі өз бағасын алып, 1939 жылы Қазақ ССР-ның бірінші шақырылған сайлауында ауылдық советке қазақ әйелдері ішінен тұңғыш депутат болып сайланады. Бұл жөнінде депутаттық мандаты дәлел.

Ал Жарасбайға ақындық Анасының ақ сүтімен бойына дарыған тума талант, ғажайып жыршы екені аян. Сол тұстағы саясатқа байланысты ма, әйтеуір анасынан 4-5 жасында жетім қалады. Ол атасы мен әжесінің

бауырында өсіп, жасынан зерек болып, бірінші өлеңдерін өзі редактор болған мектептегі қабырға газетінде жариялапты. Заман өзгерген сайын аты да өзгерген Төңкеріс, Теренсай, кейін Ленин атындағы орта мектепті әдебиетші Жылгелді Мұқановтай өрелі азаматтан қазақ тілі мен әдебиетінен дәріс алып, әдебиетке әуестенеді. Мектепте оқып жүргеннің өзінде шет ел, орыс, қазақ әдебиеттерін көп оқып сусындаған. Мектепті сол жылдары үздік бітірген белгілі қаламгер Герольд Бельгер, Жарасбай Нұрқанов, Бекжан Нұрманбетов, Мырзатай Серғалиев, Ермек Қонарбаев Алтын медальмен наградталды.

Студент кезінен бастап, «Лениншіл жас» пен «Қазақ әдебиеті» газеттерінде алғашқы өлеңдері жарық көре бастапты. Университетті үздік бітірген Жарасбай Нұрқан Алматыда қалмай ауыл мектебіне мұғалім болып қайтып келіп, үйленіпті. 1965 жылы Ақмола қаласына белгілі қаламгер Сафаржан Хайдаров қызметке шақырып, өлкелік «Тың өлкесі», облыстық «Коммунизм нұры» газеттерінде және республикалық «Социалистік Қазақстан» газетінің Целиноград облысы бойынша меншікті тілшісі кейіннен Алматыдағы баспаларда қызмет атқарады.

Қызылжар өңірі – қазақ әнінің «алтын ғасырының» бастауында тұрған Сегіз Серінің, Алаш поэзиясының бағы болған Мағжанның, қазақ әдебиетінің алыптары Сәбең мен Ғабеннің кіндік қандары тамған құнарлы топырақ. Кейінгі кезеңде қазақ саны азайып, осы өңірден сөз ұстағандарының 50-60 жылдары тіпті көзге ілінбеулері, қазақтың зиялы қауымын алаңдатпай қоймапты. Жазушылар Одағына Жарасбай ағаны ұсынған кезде, өлеңдерін оқыған Ғабиден Мұстафин мен Әбділдә Тәжібаев сынды ақсақалдар – «Алыңдар. Ақын екен» – деп, ақындығын мойындап, қысқа болса да – дөп айтқан екен. Поэзия әлемінде, ақын болып мойындалудың өзі үлкен баға.

Ақын жүрегінің мынау толғанысына зер салып көріңіздерші:

Ар ма, туған ауылым,
Ар ма қала, қауымым,
Өздеріңде назарым.
Жастарың да, кәрің де,
Бар болыңдар бәрің де,
Айналайын қазағым, –

деген Жарасбай аға, тұрған тұла бойы қазақ үшін өмір сүрген, қазақ халқын барлық жан дүниесімен сүйіп өткен, ер-азамат. Ол әрқашан елін, халқын мадақтап, туған жерінің әсемдігі мен сұлулығын жырлай білді:

Сәкен болған, Сәбит қонған атырап,
Ілиястың өлеңінен отын ап.
Тағы күтіп жатқан шығар ақынды
Қасым жүрген, басып жүрген топырақ –

деген шумақтары, тек Бурабайдың, теңдесі жоқ әсем де сұлу табиғатын суреттеуімен ғана шектелмей, осы жердің қадіріне қазақ руханиятына олжа салған ұлдарының да іздері қалып, саф ауасымен көкіректерін күйге толтырғанының құрметіне қастерлі екендігін көрсетпей ме. Қазақта – «өлең

айтшы» – дейді емес пе. Қазақтың дүниетанымында, осылайша айтылуы, өлең, ең алдымен музыкалық шығарма ретінде қарастырылады. Ауыз әдебиетінен қазақ руханиятына жеткен қисса, дастан, жырларының барлығы әлі күнге дейін домбыра мен қобыздың сүйемелдеуінде орындалады. Сондықтанда қандай да болмасын қазақ ақындарының өлеңінің түбінде, тыңдаған құлаққа бір әуен естілері анық. Осыны ақын аға былай жеткізген екен:

Көз жеткізем, десең, бұған,
Бар ғой біз де неше бір ән –
Жаңғырысқан Тау мен Дала.
Әрі сұлу, әрі дана,
Қазақ әнін тыңдап қара!!

Ақынның шығармашылығына «Туған аймақ» өлеңіне, алғашқы ән жазған композитор Төлеген Мұхамеджанов болып, ол әнді Роза Рымбаева орындапты. Кейін Жарасбай Нұрқановтың өлеңдеріне Еркеғали Рахмадиев, Кенжебек Күмісбеков, Әшірхан Телғозиев, Ерсайын Нарымбаев, Алмабек Мейірбеков, Қадыр Адамбалинов, Жоламан Тұрсынбаев, Қасен Қожа Ахмет, Гүлмайдан Сүндетова, Ақынай Шомытов, Болат Құсайынов, Қалқаман Жүнісбеков секілді композиторлар әндер жазыпты. Қазына апайдың көңіліне, Кенжебек Күмісбековтің аға сөзіне жазған «Сәуірдің бозғылт кешінде» және «Есілден баяу еседі самал» әндері ерекше ыстық екен.

Біздің мақаламыздың жазылуына арқау болған әнді композитор Ерсайын Нарымбаев «Жас Алаш» газетінің 2006 жылғы 31 мамыр қарсаңындағы нөмірінен оқып, өзінің айтуы бойынша – «қолайлы дүние болған соң, қайшымен газет бетінен қийып алып, шамалы уақыттан кейін шабытым келіп, шығардым» – деді. Ерекеннің осы әні шыққан жылы Алматы қаласына жолы түсіп, Жарасбай Нұрқановтың мекен-жайын Жазушылар Одағынан біліп, арнайы үйіне барыпты. Сол күні ғана ауруханадан шыққан ақынға өз орындауындағы баянмен сүйемелдеп жазған таспасын тыңдатып, көңілін өсіріп, қуантып кетіпті.

Егер де әлемдегі мыңдаған халықтардың арасында ең ақын, ең композитор халықты анықтар болса, еш күмәнсіз – ол қазақ халқы болып шығар еді. Осы сөзіміздің бұлтартпайтын айғағының бірі, 150-ден астам әннің авторы – Ерсайын ағамыздың тұлғасы. Себебі, қазіргі замандағы қазақ композиторларының біразының өнер саласындағы арнайы білімі болмаса да, тәңірдің берген талантының арқасында не бір керемет әуезді ән-күйлерді туғызуы. Шәмші Қалдаяқов өзінің Естайдың «Қорланындай» ән шығара алмағандығына үнемі өкініп өтіпті. Бірақ, біздің пайымдауымызша әннің әуені де заманына қарай сай келеді екен. Сегіз сері, Біржан сал, Ақан сері, Мұхит, Жаяу Мұса, Үкілі Ыбырай, Жарылғапберді, Естайлардың барлығы да Ерсайын ағамыз сияқты халық арасында өсіп, халық музыка мектебінен тағылым алған композиторлар. Ерекен тіпті өзінің алғашқы әндері туған кездерінде де, өзіне өзі ән шығардым деп те қарамапты. Қазір халық аузында

айтылып жүрген әндердің бірқатары – осы әуесқой композиторлардың үлесіне тиесілі. Көпшілік халық, «әуесқой композитор» дегенге мән де бере қоймайды, тіпті сол да дұрыс па дейсің. Ең бастысы – музыкалық шығарманың халық жүрегіне қонымдылығы мен оның әуезділігі болса керек.

Олай болса, біз әңгіме етіп отырған ән авторы Ерсайын Нарымбаев туралы не білеміз? Ол 1945 жылы, Ресейдің қазіргі Қорған облысының Қостанай облысына маңайласатын іргелес өңірінде дүниеге келіпті. Үлкен нағашы әкесі Қаппастың (Қорғанның ет комбинатының директоры болып қызмет істеп, еңбегі И.В. Сталинның өз қолынан орден беріліп еленген, халқына қалаулы, еліне елеулі еңбегін сіңірген, мықты кісі болған екен) інісі Ергали деген нағашысы қазақтың көнеден келе жатқан қисса, дастандарын күннен түнге ұластырып, арасында халық әндерін туғызып отыратын үлкен жыршы-өнерпаз болыпты. Ол Ерсайынды 4-5 жасынан бастап халық арасына шыққанында өзінің қасына ертіпті. 40-50 жылдары Қорған мен Қостанай азаматтарының ол кісіні танымайтындары кем де кем болып, өнерінің арқасында қазақ ауылдарының арнайы шақыртып тыңдайтын жыршы, әншісі екен.

Ерекеңнің ерекше есінде қалғаны Ақан Серінің «Құлагер» әнінің толық жыр нұсқасын жатқа айтуы. Анасы Қызқибатта кең диапазонды дауысы бар, керемет әншілігімен танылыпты. Өзінің үлкен әкесі Әбдірахманның немере інісі Хамит Сәмбаев (атақты Кәмшат Дөненбаеваның туған нағашысы болған кісі), 10 жылдан соң 1949-50 жылдары сталин лагерлерінен аман-есен оралған кісі, сәби Ерсайынды алдына отырғызып алып, саусақтарын өз саусақтарына жіппен байлап алып, домбыра мен бірқатарлы гармон тартып қызықтапты. Екі жағынан да өнер тең қонған бала Ерсайын, домбыраны алғаш бес жасында-ақ тартып кетеді.

Кейін 1960 жылы, мектептің 7-ші сыныбын бітірер кезінде Алматыдағы дарынды балаларға арналған музыка мектебіне (қазіргі, К. Байсейтова атындағы дарынды балаларға арналған музыка мектебі) түсуге ниеттеніп, бірақ сол мектептен келген хатты анасының сандығына салып, емтихан мерзімі өткеннен кейінгі бір уақытта есіне түсіп, нәсібесі болмапты. Сол Ерекеңнің балалық шағының кезеңі елімізде «тың игеру» науқанымен сәйкес келіп, алғаш өнерпаз ретінде Қостанай облысы, бұрынғы Пресногорьков ауданының (қазіргі Ұзынкөл ауданы), К. Маркс колхозының ауыл клубындағы Виктор Касимовский деген тың игерушінің ауыл жастарының кинодан кейінгі биінде гармон ойнауына деген қызығушылығынан басталған екен. Бара-бара сол кісімен жақындасып үйіне еріп барып гармон үйреніп, кейін ауыл жастарының биін Виктор бала Ерсайынға жүргізуді тапсырыпты. Өзі айтпақшы, – «гармон тартқандығымнан, би үйрене алмай кеттім» – деп те өкініш білдіреді. Кейін Қостанай облысының Меңдіқара педучилищесінде оқуда жүріп арнайы баяннан сабақ алады, музыкалық ілімін жетілдіреді.

Ерсайын аға оқуын бітірген соң, жұмыс істеп жүрген Меңдіқара педучилищесі жабылып, 1973 жылдың 6 тамызында, бір жыл бұрын ашылған

Торғай облысының орталығы Арқалық қаласының пединститутына жұмысқа орналасып, көшіп барады. Ерағанның негізгі мамандығы дене шынықтыру пәнінің мұғалімі болса да музыкаға деген ықыласы арта берді: сол жылы ең алғашқы 3 әні туады. Өзі тіпті «ән шығардым-ау» – деп те елемейді. Сол тұңғыш туған әндерінің бірі – «Қарындасыма» әні жора-жолдастарының көңілдерінен шыққан екен.

Жоғарыда аталған Хамит Сембаев деген атасының Ерсайынға ықыласы ерекше болып, кейін Меңдіқарадағы педучилищеде оқудан оралған кезінде қыстың аязы мен боранына, жаздың ыстығына қарамай, үнемі ат шана немесе арбасымен жолдан тосып алады екен. Ераған да Хамит атасының әруағына арнап «Аманат» әнін шығарыпты. Әнге арқау болған Қазақтың 1993 жылы болған бірінші құрылтайында ұйымдастырылған мүшәйрада бас жүлдеге ие болған қытайдың Шыңжан өлкесінің қазақ газетінің бас редакторы болған Сәли Садуақасұлының «Шығт» деген өлеңі екен. Өлеңнің тақырыбының негізінде қалада оқуда жүрген немересіне шыт орамалына түйіп сақтаған әжесінің құрты. Бүгінде Ерсайын аға Мұқағали Мақатаев, Қәкімбек Салықов, Тұманбай Молдағалиев, Төлеген Айбергенов, Ісләм Зікібаев, Фариза Оңғарсынова, Марфуға Айтқожиналар сынды біраз қазақ ақындарының сөздеріне 150-ден астам ән жазған танымал композитор.

Өзінің айтуынша: «кейінгі 4-5 жылдың мұғырында шыққан әндерім мұнды көрінеді» дейді, Аманжол Шәмкеновтың сөзіне жазылған «Аялдашы жас жаным» әнімен Тұңғышбай Жаманқұлов өзінің шығармашылық кешін ашыпты. Осы тақырыпты қозғауы композитордың жалынды жастық шағына деген қимас сезімінің айғағындай. Солардың қатарында Дүйсенбек Қанатбаевтың өлеңіне жазылған «Бұрым туралы баллада» әні. Бұл ән қазақтың Ұлы Отан соғысына қатысқан қыздарына арналыпты. Жалпы қазақ қызы үшін шаш кесу үлкен күнә, тағдырына балта шабумен бірдей есептеліп, ерекше жағдайда, ел басына күн туған жағдайда ғана бұрымдарын кескен. Сондықтан Әлия, Мәншүк, Хиуаздар сияқты біздерге есімдері беймәлім 2250 қазақ қыздарының жанкешті ерліктерін айтпағанда, кесілген бұрымдарынан артық не құрбандық бар десеңізші.

Композитордың шығармашылық шабытының тууына арқау болған қазақ поэзиясына деген ықыласын тек шығармашылығынан ғана емес тіпті тұңғыш немересіне Мұқағали деп атын қоюнан да байқауға болады. Ал алғаш өнерге баулушы ұстаздарының бірі Ерғали нағашысының есімін тағы бір немересіне қойыпты. Ерсайын ағамыздың тағы бір қасиеті – ол әр өлеңіне ән жазған ақынды тауып алып, өз суреті мен өлеңді нотасымен жазған қағазын арнайы папкаға салып сыйлық жасау арқылы ризашылығын білдіруі.

Ерсайын аға ән конкурстарына қатыспайды. Себебі олардың нәтижесі қатыспай жатып-ақ жабық конкурс бойынша айқындалып, тек белгілі кісілер арасында ғана жүлделері үлестіріледі екен. Сосын жалпы шығармашылық туындысын белгілі талаптар аясында іріктеп, белгілі дәрежеде дәріптеу мәселесі де жоқтың қасы деген ағамыздың пікіріне біз де келістік. Сондықтан

да «АЛЖИР» мұражайының қолдауымен «Ерте солған гүлдер» әнінің дәріптелуі тек марқұм болған ақын Жарасбай ағаның аруағы өз атына немесе композитор Ерсайын ағаның атын таныту үшін ғана емес – бұл құрбан болған миллиондаған жазықсыз жандардың рухтарының алдындағы азаматтық борышымыз екені анық.

Жалпы «Ерте солған гүлдер» әнін – осы әнді дүниеге әкелген ағаларымыздың өмірбаянынан бөлек қарау тіпті мүмкін болмады. Өйткені, осы әнді шығару жолында киелі өнер руханиятының тылсымымен үндескен шығармашылық кісілерінің қилы тағдырлары, бастарынан кешкен өмірлері мен тарихи шынайы миссиялары атқарылғандай.

Біздің қазіргі күнделікті өмірімізді жеңілтектік басып барады, қашанғы желігеміз, бір мезгіл сабырға келейікші. Біздің кешегі өміріміз – ол ертеңгі өміріміздің бір баспалдағы емес пе? Қазақтың екі ақсақалының осы өлеңі біздің болашақ жас ұрпағымыздың санасына ізгілік тамырын сіңірудің мықты құралы ғой!

Біз қазір дүниені төңкеретін керемет іздейміз, бірақ барды елемейміз, ал жоқты тіпті құрдымға жібердік. Сондықтан осы әнді мектеп бағдарламасындағы музыка пәнінің тізіміне енгізсе, сол арқылы тек ән-күй пәні ғана емес балалар еліміздің тоталитарлық кезеңінің зұлмат тарихынан да дәріс алар еді. Сонда жыл сайын жұтап бара жатқан қарапайым адамгершілікке баулып, олардың ойлары нұрлана түсер еді.

Жанбота Тасболатұлы
«АЛЖИР» мемориалды мұражай кешенінің
аға ғылыми қызметкері

АҒАМ МЕНІ ШАХМАТҚА ҮЙРЕТІП КЕТТІ

Ардақты ағамыз, көрнекті ақын, елі жұртын, туған жерін, туған өлкесін өлең қылып, әнге қосып жырлап өткен қаламгер аман жүрсе – 2017 жылы 22 науырызда 80 жасқа толар еді. Ағам Жарасбай Әнәсұлы онжылдық мектепті үздік оқып, Алтын медальмен бітірген. Алматының С.М. Киров атындағы Қазақ Мемлекеттік университетіне оқуға түскен кезінде мен бірінші сыныпқа жаңа барған бала едім. Оның қысқы және жазғы емтихандардан кейінгі студенттік демалысқа келуін асыға күтетінбіз. Астанада әкелген әрбір ойыншық, басқа да сыйлықтарды бірімізден біріміз алып ойнап, мәз болатынбыз. Мен он жасқа толғанда Алматыдан шахмат тақтасын тастарымен әкеліп сыйға тартты. Тақтай қорабының ішкі жағына бір шумақ өлең жазыпты:

«Өмір осы шахматтай шытырман,
Біреу ұтып, біреу бардан ұтылған.
Шым-шытырық сол майданда Ферзья боп,
Корольдердің зәре-құтын зымыратқан» –

бұл өлең жолдары күні бүгінге дейін менің санамда, ағаны еске алған сәттерімде осы жолдар көңіліме орала береді.

Демалысы біткенше өзі мені шахмат ойнауға үйретіп кетті.

Университетті бітіргесін өзі оқып-өнген Ленин орта мектебіне оралып, қазақ тілі мен әдебиеті пәнінен оқушыларға дәріс берді. Ұстаздық етіп жүрген кезінде мектептің көркем өнерпаздар үйірмесіне қатысып, бірнеше пьесаларда ойнап, артистік жағынан да танылды. Біраз жыл ұстаздық өткеннен кейін жазушылыққа-журналистикаға ауысып, Целиноградқа көшті. Біз орта мектепті бітіргеннен кейін Жарасбай ағамен Қазина жеңгеміздің үйінде тұрып оқуымызды жалғастырдық. Үлкенге ізгілікпен қараған, кішіге үлгі болған асыл ағамызды сағынышпен еске ала отырып, естелік жазып отырмын.

Жарасбайдың көзі тірісінде жазылып, бірақ оқырмандарына кезінде әртүрлі жағдайлармен жетпей қалған өлеңдері мен газет-журнал беттерінде жарық көрген мақалаларын жинастырып, кітап қылып шығарып, халқына ұсынып жүрген жеңгеміз Қазина Сәдуақасқызына алғысымыз шексіз. Балаларының ортасында немерелерінің қызығын көріп, бақытты өмір сүруіне тілектеспіз.

Марат Нұрқанов,
инженер, еңбек ардагері

ҚАДІРІ БӨЛЕК ЖАН

Жарасбай ағаның жеке өз бөлмесі болатын, есігінің жоғарғы жағы әйнек болғандықтан біз Сәуле екеуіміз кейде қызықтап, сығалап қарап жүретінбіз. Бөлмесінде кітап деген сөре-сөре болатын, жеке төсегі, жұмыс столы және радиола болатын. Бір мезгіл пластинка қойып ән тыңдап отыратын. Жазу столының тұсында әдемі қыздың портреті ілулі тұрушы еді. Кейін білдік ол белгісіз суретшінің «Неизвестная» деп аталатын портреті екен.

Әлі есімде, 1964 жылы мамыр айында Шәмшия апам қатты ауырып, ауылдағы фельдшеріміз Карл Федорович Бельгер аудан орталығы Марьевка деген жерге ауруханаға жеткізу үшін вертолет шақыртыпты. Туған туыстар әбігерге түсіп, дайындалып жатыр, біреулері апамды киіндіріп, біреулері ат арба дайындап жатыр, өйткені вертолет Терең сайдың ар жағына қонады, соған ат арбамен апамды жеткізу керек. Содан бәріміз жылап-еніреп терең сайдың арғы жағына вертолетте Шәмшия апам, Қазына тәтем, Карл Федорович үшеуін шығарып салдық. Ол кезде қазіргідей телефон байланысы жоқ, ұялы телефон тұрмақ, үйде де жоқ, бір ауылда бір рация болған шығар кеңседе. Содан ол кісілерден көпке дейін хабар ала алмадық. Күндердің күнінде әкем маған көршінің үйіне барма деп тыйым салды, анам әлгі желке тарағымды алып қойды, қоржынды қайтарып береміз деп, түк түсінсем бұйырмасын. Күніне екі-үш бармасам көңілім көншімейтін мен көрші Жарасбай ағаның үйіне аяқ астынан бармайтын болдым.

Әнәс атамсыз ауылда аулнай «қазіргі әкім болды», халқына сыйлы, беделді адам еді. Бір күні ол кісі үйге келгенде, әкем сөйлеспей, теріс қарап жатып алды, бір пәленің болғанын сездім, бірақ түсінбедім, ешкім ештеңе айтпады. Содан шамасы 10 шақты күн өткеннен кейін ғой деймін, Жарасбай аға Қазына тәтемді алып үйлеріне келді. Сол кезде не болғанын бірақ түсіндім, көрші ағам менің тәтемді алып қашып, екеуі үйленіпті.

Мен 10 жылдықты бітіріп, 1973 жылы Алматыға оқуға келіп, ойдағыдай емтихандарды тапсырып, конкурстан өтіп Алматы халық шаруашылығы институтына түстім.

Ұмытпасам, 1981 жыл ғой деймін, жездем, Қазына тәтем жанұяларымен Алматыға көшіп келіпті. Мен ол кезде тұрмысқа шыққам, жолдасым Сағымбаев Болат Қоңырбекұлы Семей облысы Ақсуат деген жерден, ол кезде Майя, Баян, Арман есімді балаларымыз бар болатын. Жаңа пәтер алғанда Жарасбай жездем бізді қоныс тоймызбен өлең-жырымен құттаған болатын. Болат 40 жасқа толғанда (1994 жыл қысқаша үзінді):

Болатжан, ұлың – Арман, Қызың Баян,

Майяның орны бөлек, өзіңе аян.

Жаныңда сүйген жарың – Галя болса,

Галяға төзіп жүрген сен бір ноян –

деп қалжыңдап, менің әр нәрсеге мән беріп, тура айтып, адалдық, әділеттік жолында күйініп жүретінімді айтқысы келген болар.

Болат құрылысшы болғандықтан көп жылдар Астананы салуға атсалысты, «Қазақстанның құрметті құрылысшысы». 2000 жылы қаңтар айында Болатқа арнап шығарған өлеңі:

Болаттың Галя деген асыл жары,
Күйеуін сағынғанда салған әні:

Ақ ұлпа

Тәңрімнің ғажап өнері,
Жапалақ - жапалақ қар жауды.
Ақ ұлпа қандай әдемі,
Себелеп, ойнап, саулады.

Елімнің орман - тоғайы
Оранған кезі түбітке.
Әлде бұл - арман ұдайы,
Әлде бұл нәзік үміт пе?

Іңкәрім болған көбіне
Аулымның інжу-маржаны.
Жаңғарып жатыр дүние,
Жақсы ғой қардың жауғаны.

Ақ ұлпа, десе, ақ ұлпа,
Көңілімде – бейнең танымал.
Әлемде кім бар, ей, қалқа,
Өзіңді мендей сағынар!

Сол кезде күнде ақ ұлпа қар жауып тұрған болатын. Біздің туған жеріміз Солтүстік Қазақстан облысы, қазіргі Шал ақын ауданы ғой. Біз жазда кезекті демалысымызға ауылға барып келсек, Жарасбай жездем бізді арнайы шақыртатын еді. Ал, елге барып келдіңдер, елде не жаңалық, өзгеріс бар? – деп, ауылдың әр үйінің жағдайын сұрайды десем артық емес. Туған жері, елі туралы көп өлеңдер жазатын, қатты сағынатын. 2011 жылы дүниеден озғаннан кейін сол аңсаған жерінің топырағы бұйырды. Туған жерінің топырағы торқа болып, жаны жәннатта болсын!

Ғазиза Әбілқайырқызы,
Алматы қаласы, 2017 жыл

ЖАРАСБАЙ – ВНУК НУРКАНА

Он был из аула Коктерек, в семи километрах от села, куда нашу семью с Волги депортировали в сентябре 1941 года.

В Коктереке я бывал не раз. Аул как аул. Но раскинулся он в живописном месте. Рядом Есиль-река, озеро, березовые колки, тальник, ковыльный простор. В этом ауле проживали братья-кузнецы Омар и Коспан, их сын, мой кореш, Ыбжан (Ибрагим), дедушка Нуркан – поштабай – скромный, деликатный, добрый аташка, русское семейство «Шаловы (корень не казахский «шал», а русский «шалый»», сын которых – Анатолий Федорович – став вторым секретарем ЦК комсомола Казахстана, определил мою судьбу: помог мне, беспартийному спецпереселенцу, находящемуся под комендатским надзором, поступить в числе первых пяти соплеменников в КзПИ им. Абая.

Из тихого Коктерека вышло немало достойных азаматов – учителей, литераторов, ученых, видных деятелей и даже один генерал.

С этим аулом связывают меня многие добрые воспоминания. Как и другими приесильскими аулами, которые обслуживал фельдшер-акушер Карл Бельгер, мой отец – Жанажол, Жанаталап, Өрнек, Мектеп, Каратал, Алака-Агаш, Карачок, Козловка...

Из этого аула – Коктерек – вышел и он, мой младший друг и коллега, одношкольник, будущий поэт Жарасбай Нуркан.

Был он на два с половиной года младше меня (в детстве разница ощутимая), и потому я познакомился с ним, когда он, окончив местную начальную школу, переехал в наш аул продолжать учебу в средней казахской школе.

Учился он старательно, отлично, вместе со своим другом-одноклассником Еркеком Конарбаевым (будущим талантливым прозаиком, к сожалению, рано умершим) заметно выделялся среди сверстников, был любознателен, участвовал в школьной самодеятельности, читал толстые книги, а в старших классах сочинял стихи.

Далее жизнь пошла по знакомой стезе. С блеском окончил школу, затем – университет в Алматы, вернулся в аул, учительствовал, женился, переехал в Акмолу, работал журналистом, писал, переехал в Алматы, сотрудничал в издательстве «Жазушы», в газетах, печатался, издавал книжки, стал членом Союза писателей. Жил, как говорят казахи, не лучше других и не хуже иных.

И все же жизнь не сложилась так, как хотелось, как задумалось. Преследовали житейские проблемы, нелады с работой, сложные отношения с пишущей братией, отсутствие моральной и материальной поддержки, подспудные интриги, психологические комплексы, ранние недуги, творческая замкнутость. Убежден: он был талантлив от природы, образован, начитан, но потенциально так и не раскрылся.

В чем причина? Может, сиротское детство (рано лишился матери), жизнь в чужой семье отца, чувство неприкаянности, лишения, болезни? Не могу судить. Но с болью чувствую: человек не смог реализовать природных задатков в полной мере.

А поэт был крепкий. Талант, филологически отшлифованный, душа возвышенная. Чувство реальности отменное. Сердце чуткое.

Всеми формами версификации владел изящно. О том ярко свидетельствуют и две его книги – «Қызылжар» (2012) и «Кокжиек» (2013), с любовью и тщанием составленные и изданные его настойчивой и активной вдовой Казиной Нуркановой.

Что составляет содержание этих книг? Стихи и поэмы, дастаны, поэтические посвящения известным личностям (С.Сейфуллин, Г. Мусрепов, М. Ауэзов, Г. Мустафин, М. Хакимжанова, Б. Момышұлы, Р. Қошқарбаев, Н. Тлендиев, М. Козыбаев и др.), стихи для детей, эпиграммы, шутки, стихотворные шаржи, переводы (из Есенина, Некрасова, Фета), айтыс (с Нуртазиным), даже одноактная юмористическая пьеса.

О чем он главным образом писал?

О любви к родному краю, к отчей земле, к материнскому языку, к Казахстану и к его славным людям, о любви к черноглазым чаровницам, к природе, к прошлому и настоящему, о благородстве, возвышенных человеческих чувствах, о чести и достоинстве, о смешных житейских случаях, об изъянах-слабостях человеческой природы, о доблести, храбрости, воле к свободе своих предков, о горестных и радостных зиг-загах человеческой судьбы. Словом, известные мотивы вечной Поэзии.

Но обо всем этом он сумел сказать свежо, по-своему, не банально, не ординарно, не обще-декларативно. Все, о чем он писал, пропущено через неподдельное, искреннее, душевное восприятие.

О чем он мечтал?

Бар өмірім өлеңмен өтсе менің,
Туған жерді жырлауға жетсе лебім...

С особенной любовью он воспевал красоты родного аула Көктерек:

О, менің көкорайлы
Көктерегім,
Жаһанда өзіндей жер жоқ
дер едім.
Арада айлар өтіп,
оралған соң,
Кеудемде сағынышым
көп қой менің.

Его стихотворение «Қызылжар» звучит как гимн родного края, как ода лесно-степным просторам Северного Казахстана.

Атың сенің елге мәлім,

Естіген жұрт қызығар.
Сен дегенде менің әнім
Үзілмейді, Қызылжар!
О, Қызылжар, Қызылжар!

Я пишу не литературоведческую статью о творчестве поэта Жарасбая Нуркана, а всего лишь краткое представление о нем, ибо знаю, что русскому читателю он, к сожалению, почти не знаком, да и казахские читатели в суете повседневной торопливой жизни заметно удалились от него. Ведь у казахов недостатка в поэтах никогда не было.

Отмечу здесь еще его переводческий дар. Напомню начало известнейшего стихотворения С. Есенина «Шаганэ ты мая Шаганэ!...»:

Шаганэ ты моя, Шаганэ!..
Потому что я с Севера,
 что ли,
Я готов рассказать тебе
 поле.

Про волнистую рожь
при луне.

Шаганэ ты моя, Шаганэ.

Вот как по-казахски озвучил-переложил эти строки Жарасбай:

Шаганэм сен менің,
Шаганэ.
Теріскейден болған соң ба,
немене.
Дала жайын жыр етуге
мен дайын.
Ай туғанда толықсыған
бидайын.
Шаганэм сен менің,
Шаганэ.

Очень милый, проникновенный, на мой взгляд, перевод.

Не помню, переводили ли на русский язык самого Жарасбая. Кажется, он о том и не заботился. Для него важно было самовыражаться по-казахски. В книгу «Қызылжар» Қазина включила несколько стихов поэта в переводе Владимира Гундарева. Завершаю свою заметку двумя строфами из стихотворения «Моя любовь» в его переложении. Оно отражает смысловую суть поэзии Жарасбая.

Все боли века — в сердце у меня,
Несу упорно тяжкий груз поэта.
И в этом я не берегу себя,
Любовь отныне прославляю я.

Любовь – к тебе, казахский мой народ,
И по-казахски я стихи слагаю,
В них воплощая суть твоих забот
И счастье достигаемых высот.

... Он умер в Астане на рассвете майским днем в 2011 году, когда спешно собирался в скорбный «Алжир», дабы воздать поэтическую дань памяти невинным жертвам советского концлагеря.

Такова судьба Поэта.

Похоронили его в родном Көктереке, под раскидистым вязом, рядом с могилой любимого дедушки Нуркана. Того самого всеми почитаемого «поштабая», который с неизменной лаской называл меня «Кира».

Да будет пухом им родная земля!

Герольд Бельгер,
писатель, переводчик, член СП Казахстана,
общественный и государственный
деятель РК,
Газета «Дат», 06.10.2016
Сентябрь 2013 г.

БІЗДІ ТАНЫСТЫРҒАН ДА, ТАБЫСТЫРҒАН ДА ПОЭЗИЯ

Тағдыр мені жақсы азаматқа жар етті. Жарасбаймен бірге өткізген жарты ғасырға жуық, махаббатқа толы жылдардың шуақты кезеңдері мен үшін – нағыз поэзия, нағыз романтика еді. Өмірімнің сәні мен мәні болған Жәкеңнен, қас-қағым сәтте, көз жазып қалғаныма да алты жылдан асты. Зымырап өтіп жатқан күндерай... «Уақыт емші» деуші еді. Бірақ аңсаған жүрекке, сағынған көңілге ем-дауа жоқ, сірә. Өзімді сыңарын көксеген айдындағы жалғыз аққуға ұқсатамын. Аңсаумен талай күндер өтіп жатыр. Жарасбайды сағынған сәттерімде оның сырлы сезімге толы өлеңдері жүрегіме – жұбаныш, көңіліме – демеу болуда. Оған да тәуба деймін.

Тіршілікте – өкініш те, қуаныш та қатар жүретіні хақ. Иә, өмір бар жерде өлім де бар. Бұл егіз ұғым – табиғаттың заңдылығы ғой. Оған ешкім де қарсы тұра алмайды екен. Жәкеңді елден де желден қызғыштай қорғап жүргенімде, о дүниелік болып кете барды, өлім түгіл өкпеге де қимайтын жан еді. Өкінішті... Иә, «Орнында отырған – оңалар» дейді ғой, тірі адам тіршілігін жасай береді.

Өзі жоқ болса да артында ұрпағы қалды. Оның асыл сөздері мен гауһардай жарқыраған жырлары менің бүгінгі күнгі сырласым да мұңдасым да. Оған да тәуба деймін..

Жәкеңді, кіндік қаны тамған туған жері – Көктеректе жерледік. Табиғаты көркем, орманды, тоғайлы жер, ерке Есіл жағасында, жапырағы жайқалған ақ балтырлы қайыңдар қойнауында жай тапты:

Туған жер, көкорайлы Көктерегім,

Жаһанда өзіңдей жер жоқ дер едім.

Арада айлар өтіп, оралған соң,

Кеудемде сағынышым көп қой менің, –

деп жырлаған Көкорайлы Көктерегі ақын перзентінің мәңгілік мекеніне айналды. Жәкеңнің арманы да осы еді.

Жәкеңді жоқтап, естелік жазамын деген үш ұйықтасам түсіме де кірмес еді. Амал қанша... Артында қалып отырғасын, қалың ел

қазағына Жәкеңнің өмірі мен еңбек жолын дәріптеу, шығармашылығын кейінгі ұрпаққа жеткізу менің міндетім әрі парызым деп есептеймін. Ол бұл өмірге тегін келген жоқ. Табиғат оны тіршілікті жырлау үшін ақын қып жаратты. Оның перзенттік көңілден шыққан шырайлы жырларының алтын арқауы туған жері туралы өлеңдері:

Елім бар «жаным» деп, еміренген,
Мен бармын, «елім» деп тебіренген.
Өмірдің өрі мен еңісінде
Тірлігім, демім бір менің Елмен, —

деп, ол өзін туған жердің ажырамас бөлшегі екендігін жырымен жариялап кетті. Оның жүрегі қалың елім — қазағым деп соқты. Ол — қазақ тілінің жанашыры әрі қорғаны бола білген, өз елінің күрескер-патриоты. Оның әрбір шығармасы соны айғақтайды. Ол — ақындығымен, азаматтығымен дараланған тұлға. Оның парасаттылық пен біліктілік қасиеттерін әрбір сөзінен, ісінен көруге болады. Жарасбайды талғампазлик ақын деп тегін айтпайды. Оның қаламынан туындаған жырлары сыршылдығымен, әуезділігімен әрі көркемдігімен ерекшеленеді. Жәкең өмірдің көлеңкесін емес, күнгейін көруге ұмтылған жан. Сондықтанда болар ақын шығармалары нұрлы, жарқын, жоғары пафоста жазылған. Жарасбай тура жүріп, тура сөйлейтін, арамдықтан аулақ, адалдыққа жақын жүрген азамат еді. Мына өлеңі соған дәлел:

Таңсық еді бәрі маған
Дөңнен әрі асатұғын жолдың.
Елге, гүлге жарымаған
Тастақтардан қашатұғын болдым.
Айтқан сөзім адал өңшең,
Туралықты ту ететін едім.
Екі жүзді адам көрсем,
Екі бетім ду етеді менің.—

Иә, Жәкең таза кітаби тәрбие алған адам. Оны романдардағы жағымды кейіпкер бейнесінде қабылдау орынды болар. Бірге кешкен өмір парақтарын ақтарған сайын, соған көзім жетуде.

Иә, менің жүрегімнің қалауы — Жәкең болды. Бізді таныстырған — өнер, табыстырған — поэзия еді. Сонау 1963 жыл. Ауыл сахнасы. Мерекелік кеш. Сахнада Абай мен Пушкин өлеңдерімен қоса өз туындыларын қоса тебірене оқып тұрған Жарасбай. Тірі ақынды тұңғыш көруім, жігіттің сұлтаны дерсін, тұла бойында бір мін жоқ. Өлең оқығандағы әуезді макпал үні құлағымда, әр сөзі күні кешегідей жүрегімде сайрап тұр. Менің алғашқы мөлдір сезімім сол сәттен оянып, ғашықтыққа ұласқан шығар.

Бір күні Күлбара құрбым мені үйіне шақырды. Бірден назарым кітап сөрелеріне ауды. Мұнда шетел, орыс және қазақ классиктерінің туындылары бар екен. Таңырқап қарап тұрғанымда, Жәкеңнің келіп қалғанын байқамай да қалыппын. «Что вам дать почитать?» деп сұрағанда, нұсқаған кітабым Абай

болып шықты. Келесі күні қайтардым. Ол: «За ночь прочитали?» деп маған сұрай қарады. Мен үн қатпадым, тек басымды шайқадым. Жәкең түсінген болу керек, әрі қарай әңгімені өрбітпеді. Шындығын айтқанда, тіл білмегендіктен, қазақ тілінде жазылған кітаптарды оқи да алмайтынмын, ақтарып қарамайтынмын да. Кітапты сылтауратып, Жәкенді көру үшін жасап жүрген амалым ғой.

1950 жылдары әкем мені үш жасымда орыс халқы мекендеген «Кривошеково» совхозында тұратын інісі Еслям мен келіні Меруерттің қолына берген. Тілім орысша, тәрбием де соған сәйкес. Қазақ екенімді ауылға оралғасын ғана сезіне бастадым. 1964 жылы қаңтардың 27-і күні әкем Сәдуақас дүние салды. Ол кісі Ұлы Отан соғысына қатысқан, ел басқарған азамат еді. Оқуға бара алмай қалдым. Шаруашылықта комсомол-жастармен бірге жас төлдерді бағып, сауыншылық жұмыстар атқардық. Ауыл жастарымен бірге үйірмелерге қатыстым. Мерекелік концерттерде мен орыс ақындарының шығармаларын оқитынмын. Жәкең менің поэзияға құмар екенімді содан сезген болу керек, кейінгі кезде орыс ақындарының кітаптарын ұсынып жүрді. Сонымен екі жүректің табысуына дәнекер – поэзия болды.

Елге оралып, алаңсыз жүрген кезім болатын. Ауыл ішінде бойжеткен қыздарды алып қашу, құда түсу сияқты ескілікті жағдайлардың орын алып жататын естітінімін. Маған да кезек келіп қалған екен. Танымайтын біреу құда түсіп қойыпты. Тағдырым қыл үстінде тұрғанын сезіндім. Не де болса билікті өз қолыма алып: «Я Вас люблю, женитесь на мне» деп Жарасбайға немере інісі Сансызбайдан тілімдей хатты беріп жібердім. Ол кісінің маған үйленем деген ойында да жоқ екен, Жәкең мені жассынып жүріпті. Бірақ та кет әрі емес екен, мәселе тез арада шешімін тауып, көп ұзамай екеуіміз қосылдық. Маған: «Не переживай, я создам все условия, чтобы ты получила высшее образование» деген уәдесінде тұрды. Оқыдым да, өндім де. Ризамын тағдырыма...

Жарасбай өте білімді кісі еді. Ол орта мектепті 1955 жылы Алтын медальға бітірген. 1960 жылы КазГУ-ді үздік тәмамдап, өзі оқыған мектебіне оралып, қазақ және орыс тілі мен әдебиетінен сабақ беріп жүрген кезі болатын. Келе сала жас маман жергілікті жастармен бірігіп, ауыл мәдениетін көтеруге атсалысады. Сондай-ақ, жергілікті тілші ретінде ауыл адамдарының ерен еңбектері мен тыныс-тіршілігі туралы мақалалары мен очерктері арқылы республикалық және облыстық деңгейде таныла бастайды.

Жарасбайдың шығармашылығын баспасөз арқылы таныған қоғам қайраткері, қаламгер Сафаржан Хайдаров, ағалық қамқорлық көрсетіп, оны Целиноград өлкелік «Тың өлкесі» газетіне қызметке келуіне ұсыныс жасайды. Сөйтіп, 1965 жылы тамыздың 16-сы күні ауылдан Целиноградқа көшіп келдік. Қолымызда тұңғыш ұлымыз – Жомартымыз бар. Бір жылдан кейін Жәнібегіміз дүниеге келді. Үлкен өмірге, үлкен ортаға тап болуым да осы кезеңнен бастау алды.

Естен кетпейтін кездесулер: 1967 жылы Академик жазушы Сәбит Мұқанов бастаған бір топ алматылықтар Целиноградқа келген болатын. Олардың қатарында Мәриям апай, Сәкен Сейфуллиннің жары Гүлбаһрам Батырбекқызы да бар. Ол кісілер М.Горький атындағы орыс драма театрында Сәбит Мұқановтың «Сәкен Сейфуллин» атты пьесасының тұсаукесеріне арнайы шақырылыпты. Мен Жарасбаймен бірге өткізілген

барлық іс-шараларға қатысып жүрдім. Сәбит Мұқанов ағамыз целиноградтық жазушылармен, жергілікті қаламгерлермен жүздесті. Облыстық «Коммунизм нұры» газетінің редакциясында, облыстық Сәкен Сейфуллин атындағы кітапханада, қала мектептерінде болды. Сол кездесулер барысында Гүлбаһрам Батырбекқызы Сәкен ағаның ел біле бермейтін өмірінің қызығалықты тұстары мен өзінің өмірі туралы баян етті.

Мен үшін Сәбит Мұқановты және Сәкен Сейфуллиннің жары Гүлбаһрам Батырбекқызы секілді тарихи тұлғаларды тірі кездерінде көру, әңгімесін тыңдау, дәмдес болу үлкен бақытпен пара-пар. Ол кісілердің, күні бүгінге дейін, бейнелері көз алдымда, әңгімелері ұмытылмастай менің жадымда сақтаулы.

Кездесулерден кейін, жергілікті қаламгерлер Сәбит Мұқановқа және басқа да қонақтарға құрмет көрсетіп, Ұлы Отан соғысының ардагері, жазушы Әскен Нәбиевтің үйінде тай сойып қонақасы берді. Біздер бәйек болып, ол кісілерге қызмет жасадық. Сәбен: «Жас келін келсін алдыма» деген өтініш білдіргенде, жігіттер дедектетіп мені алып барды. Астаудан қазы-қартасы аралас майлы етті ожаудай дәу алақанына салып, маған қарап, «аш аузыңды» демесі бар ма. Мен қипақтап, аузымды ашқандай болып едім, ол кісі, қарлығыңқы даусымен «мен саған аузыңды аш дедім ғой» деп дүрсе қоя берді. Өзінің саусақтары быртиған, әрі қысқа, алақаны савковой күрек дөрсін. Не керек, қар сырғытқан бульдозердей, менің аузыма үш саусағын салып, алақанындағы майлы дүниелерді бармағымен жылжыта салды. Осы күнге дейін быртиған бармағының бүгілгеніне таң қаламын. Ауыздағыны екі қолыммен басып, шегіне бердім, үсті-басым майланды. Осы кездесуге арнап, түннің бір уағына дейін тігіп алған эп-әдемі көйлегім май-май болды да қалды. Сол кезде Мәриям апай мен Гүлбаһрам тәтей ақырын ғана жымып: «Сәбе, бұл жас бала ғой» деп жатты. «Ештеме етпейді, кейін Сәбеннің қолынан ет асағанмын деп айтып жүретін болады» дегені – көрегендігі екен ғой. Түрлі кездесулерде, осы бір әсерге толы сәтті еске алып, Сәбенмен бірге суретке де түскенімізді мақтанышпен әңгімелейтінім бар...

Сондай-ақ, жетпісінші жылдары Ақмолаға келген қазақ әдебиеті мен өнер қайраткерлерімен жүздесу бақытына ие болдым. Белгілі қаламгерлер Ғабит Мүсірепов, Ғабиден Мұстафин, Әбділда Тәжібаев, Жұбан Молдағалиев секілді алыптармен дәмдес болғанымды, ол кісілердің әңгімесінен үлкен ғибрат алғанымды мақтан тұтамын. Ақмола жеріне атбасын тіреген әдебиет пен өнер өкілдеріне Жарасбай жол көрсетіп жүретін де міндетті түрде үйге дәмге шақыратын. Шаңырағымыздың алғашқы қадірлі

қонақтары болған: Қасым Қайсенов, Жұбан Молдағалиев, Рақымжан Қошқарбаев, Еркеш Ибраһим, Тұманбай Молдағалиев, Шона Смаханұлы, Сағынғали Сейітов сияқты қазақтың ірі тұлғалары еді.

Жас отаудың тұрмыс жағдайы белгілі ғой. Үйімізде басы артық дүние, ыдыс-аяқ та жоқ кез. Бар болғаны 5-6 қалайы қасық пен шанышқы, 5-6 кесе, екі және жүз грамдық қырлы стакандар. Көршілеріміздің де тұрмыс жағдайлары бізбен шамалас. Қонақтардан ұялғаннан әбден зықым шығатын. Жәкең: «сен қысылма, олар мұндай өмірден өткен, олар да тұрмыс тауқыметін көрген, біздің жағдайымызды түсінеді» деп жұбататын. «Келгенше қонақ ұялады, келген соң үй иесі ұялады» дегендей, қысылып-қымтырылып қонақты атқаратынбыз. Ол жылдары тоңазытқыштың не екенін білмейтінбіз. Запаста ештеңе тұрмайды. Барымен базарлайтынбыз. Әйтеуір ауылдан келген екі үйрек пен екі қаздың етін асып, сорпасына ащы құртты ерітіп, дәмдеп қонақтарға тарту еткенім бар.

Дастархан басында партизан Қасым ағамыз: «Ақмолаға келгелі қой етін жеп шаршадық, Жарасбай ініміздің үйінен деликатес жеп маркайдық» деп, жас отаудың көрсеткен құрметіне разы болғандықтарын білдіріп, ақ баталарын берген болатын. Кейіннен Алматыда кездесе қалсақ: «Келін, үйрек пен қаз етінің дәмін ұмытқан жоқпыз, сағындық» деп қалжыңдап айтып жүретін.

Ал, композитор Ғазиза Жұбановамен кездесуіміз Көкшетау жерінде өтті. Бурабайдағы «Автомобилист» санаторийіне дем алуға шыққанда, алдымен ауылдағы ініміздің үйлену тойына қатысып, содан кейін демалыс үйіне келіп жайғастық. Композитор Ғазиза Жұбанова екі баласымен осында демалып жатыр екен. Ауылдан әкелген дәмнен ауыз тигізейік деп ұсыныс жасады Жәкең. Мен ол кісінің кім екенін де білмейтінмін, Жәкең айтқан соң келістім. 24-ші бөлменің есігін еппен ашып, бөлмеге беттей бергенімде балконда тұрған Ғазизаны көрдім. Ол кісі екі қолын жоғары көтеріп, әр саусағымен пианиноның клавиштерін теріп тұрғандай қимыл жасап тұр екен. Музыканттың шабытты шағы білем. Қызықтап үнсіз қарап тұрдым. Сол күні ауа райы күрт өзгеріп, аспаннан қою кара бұлт үйіріліп, төңірек бірден қараңғылыққа бөленді. Іле алай-дүлей қатты дауыл соқты. Көл бетіне де мазасыздық орнады. Толқындардың толқуынан жағадағы шынжырланған қайықтардың, асау тайдай бұлқына жұлқынғаны дауылды күннің дабылын одан әрі күшейте, әсерлендіре түседі. Үріккен құстардың мазасызданған қиқуының, табиғаттың адуын да жұмбақ көріністерінің куәгері болдық. Күннің күркүрі, шарт-шұрт басталып, қараңғы түнекті жарқ-жұрқ еткізген найзағай жарқылы үрейлі еді. Сол мезетте тарс ұрып, жай түсті білем, аймақ қызыл реңге боялып, жап-жарық болды да жалт ете түсті. Жанбыр өз кезегін тағатсыз күтіп тұрғандай, емін-еркін шелектеп құйсын-ай келіп. Терезелерге тиген жаңбырдың тырсылы ерекше әсерлі еді:

Жаңбырдың тамшылары, шертіп тұр терезені,

Шертеді әлсін-әлі, көңілім елеңдеді, елеңдеді.

Сезіне қалдым-дағы, «Сен бе екен?» деп ойладым,
Есіме алдым-дағы, Өзіңді көп ойладым, көп ойладым...

Табиғаттың барлық құбылысының үндесуі — қазақ халқының ұлттық аспаптарының орындауында дала симфониясымен пара-пар еді. Композитор, ақын, суретші үшін іздесе кездеспейтін құбылыс. Ғазизадай талант иесіне бір бақытты кезең осы ма деп ойладым. Өзінің де табиғаттың әсерлі күшінің шырмауынан шыға алмай тұрғанын сезгендей болдым. Соңын мен де тостым. Күлімдеп маған қарай жүрді де, отыр деген ізет білдірді. Мен шақыра келгенімді айтып, ол кісіні екі баласымен бөлмеге ертіп келдім.

Ғазиза апамыздың әрбір қимылынан қатты әсерленгенін байқадық. Төңірекке таңырқап қараумен болды. Ол түсінікті де. Қала адамына табиғаттың мұндай мінезі, әрине, тосын жайт. Үнсіздікті Жәкеңнің даусы бөлді, ол бірден:

«Таудың қызық, тасы түгіл, жауыны, —
Күртілдеген сүтті бие сауыны.
Күркіреген бұлты да бір қоймайды,
Өксіп-өксіп басылғанша мауығы» —

деп сол бір сәттің тамаша теңеуін өлеңімен суреттеп ала жөнелді. Творчество адамына іздесе кездеспейтін табиғи құбылыс қой. Ғазиза апамыз Жарасбайдың өлеңінен қатты әсерленген болу керек, «браво» деп риза болды. Ол кісі бие сауған үрдісін еш уақытта көрмек түгіл, естімегенін өкінішпен айтып, екі қолын кеудесіне басты.

Дастархан басына жайғастық. Самсап тұрған тағамдарды көрген Ғазизаның таңданған кейпін көрсеңіздер ғой, еріксіз езу тартар едіңіздер. Ол кісіге бәрі таңсық: ыстық күлге пісірілген собалақ нан (біздің жақ солай дейді), сепаратордан өткізілген қаймақ, бал-қаймақ, мамыр айының сары майы, сүрленген ет, қазы-қарта, шұжық, қымыз, бауырсақ, ірімшік, құрт және қолдан пісірілген «Қаравай» бөлке нан. Аңқыған сүрдің иісі екінші қабатқа дейін жайылып кетті білем, сылтауратып есік қағушылар да көбейіп кетті. Ғазиза: «Откуда все это? Таких деликатесов я в жизни не видела, вот это да!» деп таңдайын қағып, таңырқағандығын жасыра алмады. Ұсынылған тағамдардан ауыз тиіп отырған. Біз нанды қаймаққа батырып былай жеу керек деп көрсеттік. Қымызға қазы салып ішеді деп, оны да айтып жатырмыз. Не керек, апамыз қасықты қойып, бізбен бірге барлық тағамды қолмен алып отырды. Дастархан басына біздің таныстарымыз да келіп жайғасты. Жарасбай бір-екі өлеңін оқыды, өнер мен әдебиет жөнінде әңгіме өрбітті. Ғазиза апамыз да шешіле сөйлеп, бізге беймәлім әңгімелердің сырын ашты. Сондай-ақ, өзі куә болған табиғаттың ерекше бір қайталанбас көрінісінен қатты әсерленгенін әлсін-әлсін айта берді. Апамызбен суретке түсу мүмкіншілігі болмады.

Жиырма шақты күн қасында болдық. Есте қаларлықтай әдемі отырыс болды. Бір-екі жылдан кейін Алматыға жол түсті. Ғазиза апамызға сәлем берейік деп кабинетіне бардық, бізді қуанып қарсы алды. Жарасбай гүл

шоғын сыйлады, мен елдің дәмін тарту еттім. Бұл есте қалған ғажайып кездесулердің бірегейі.

1973 жыл. «Оқжетпес» санаторийінде жүрсек, Әбділдә Тәжібаев пен Сара апай да осында екен. Жарасбай Әбекенді жақсы біледі. Мен алғаш көруім. Жиырма шақты күн тау-тасты аралап, көлге шомылып, күнге қыздырынып бірге жүрдік. Әбекен Жарасбай екеумізді бөлмелеріне күнде шақырып алады: «Жарасбай қарағым, соңғы жазған өлеңдерінді оқышы» деп, таяғына сүйене отырып, басын изеп отыратын. Төрт-бес өлеңін тыңдағаннан кейін: «Бесеуінің үшеуі жақсы екен» деп бірден бағалайтын.

Өзі де бірнеше өлеңдерін бізге тыңдатты. Тамсанып, жеңіл оқиды екен. Сондай бір отырыста, қымыз іше отырып: «Қалқам, сен ғажап ақынсың, бірақ ақындық жолың ауыр болады, шалғайда жүрсің. Жазғандарынды көріп жүрмін. Сен бала Алматыға көш» деп ақыл берген болатын. Сол жолы жыр жинағының екінші томына: «Жарасбайыма! Ұзақ достық үшін. Ағаң Әбділда. 13 июль 1973 ж.» жазып сыйлады, Маған: «Қазинаға! Кітабымды менің өзімдей көр. Ағаң Әбділда. 13 июль 1973 жыл» деп, қолтаңбасы бар жыр жинағын ұсынды. Ақын ағамен қатар жүрген әрбір күніміз – поэзия еді.

Жаз айларында өнер және әдебиет өкілдері табиғаты көркем, ауасы таза сұлу Көкше жеріне құмарта келеді. Біз де жыл сайын Бурабай төңірегінде демалғанды мәртебе көретінбіз. «Автомобилистке» келсек, жүздері кино мен театрдан таныс Жүсіпбек Елебековтің жары Хабиба мен Бикен Римова сияқты халыққа өнері танымал актрисаларымызды кездестірдік. Жарасбай екеуміз ол кісілерге сәлем беріп, кешкісін бірге қыдырып, біраз әңгімелестік. Бикен апамыз өте әзілқой, ашық адам.

Ал, Хабиба апамыздың мінезінде кербездік бар, басқашалау. Әңгіме айтқаннан гөрі тыңдағанды жақсы көретін сияқты. Өте ұстамды. Ал Бикен апайдың бойында қызбалық, өжеттілік бар. Бәрін тәртіпке шақырып, санаторий қызметкерлерін бір уыста ұстады десем артық айтқандық емес. Тәртіпке шақырғаны бізге де теріс болған жоқ. Әсіресе, қазақ тілінде сөйлеуге байланысты ескертулер айтып, бір-екі күннен кейін, ұлты қазақ қызметшілер ана тілінде сөйлей бастады. Санаторийде екі апамыздың шығармашылық кеші өткізілді. Оны Жарасбай жүргізді. Өзінің өлеңдерін де оқыды. Кездесудің қызғылықты әрі тартымды болғаны сондай, жұртшылық ұзақ қол шапалақтап, сахнадан қос жұлдызды жібермей қойды. Бір-екі күннен кейін жыр сүйер қауым ақын Жарасбаймен де жүздесті.

1972 жылдың еңбек демалысын шілде айында алдық та Бурабайдағы «Учитель» демалыс үйіне келіп жайғастық. Түстен кейін көлге шомылуға бардық. Мұнда КСРО және Қазақстанның халық артистері Ермек Серкебаев пен атақты күйші Мағауия Хамзинді кездестірдік. Әңгімелерінен 5-6 күн Бурабайды аралайтындарын байқадық. Кешкісін Жарасбай Ераға мен Мағауия ағаны халыққа таныстырып, төрт күн бойына концертін жүргізді. Клубы шағындау екен, көрермендердің сұрауымен концерт далада жалғасты. Биіктеу үйілген жайпақ тас сахнаға айналды. Көрермендерге де орындардың

ыңғайы бола кетті. Табиғаттың көркем әрі сұлу кезеңі ғой. Мағауияның күйлері мен Ермектің баритон әсем дауысы қазақ даласына ерекше нәр беріп, ерекше сыр сыйлады. Сол сәтте Көгілдір Көкше жері, Бурабай аймағы күй боп күмбірлеп, ән болып қалықтады. Кернеген музыка үні Оқжетпестің шыңындағы пілге де, Апалы-Сіңлілі өркешті тауларға да, ұйқыдағы «Жеке Батыр» мен «Қыз-Жұмбақтасқа» да жан бітірткендей еді. Тіпті құстардың да сиқырлы үн құрсауына бөленген сәтін көрдік. Ғажайып көрініс емес пе? Көрген-білгенінді суреттеу үшін не ақын, не жазушы болуың керек. Әйтседе, қарапайым адам ретінде алған әсеріммен бөліскенім ғой.

Қазақтың мақтан тұтатын тұлғаларымен бірге болу, әңгімелерін тындау біз үшін бақытпен пара-пар еді. Алматыға қоныстанғаннан кейін «Қазақстан» телерадиокомитетінде қызмет атқарып жүрген кезімде Ермек Серкебаев пен Бибігүл Төлегенованың үйінде болып, сұхбат алғаным бар. Ал, Ғафиз Есімов, Алма Оспанова, Кенжеғали Мыржықбаев, ағайынды Рашид, Мұрат, Марат Мұсабаевтар, Люция Төлешова, Зейнеп Қойшыбаева, сынды қазақтың біртуар азаматтарымен қызмет бабында араластым.

Жәкеңнің арқасында тек жазушы мен өнер адамдарымен ғана емес, Целиноградта тұрған кезімізде Социалистік Еңбек Ерлері Айтпай Құсайынов, Нұрғабұл Мөлгаждаров, Сағила Есенжолова, Сейіт Қырықбаев, Кәмшат Дөненбаева, Сергей Баян сынды еңбек адамдарымен де жақын араластық. Есімі аталған ерлер Жарасбайдың очерктерінің кейіпкерлері.

Өмірде қол жеткен жетістіктерім, әрине, Жәкеңнің қолдауымен, бағыт-бағдар беруімен жүзеге асты. Мен оған деген алғысым шексіз. Бір-бірімізді бағалай білдік. Қайтар алдында: «Саған үйленгеніме ризамын, мені күткеніңе ризамын» деген еді. Мына екі жол сол сөзіме дәлел:

Сені құшқан құшағымды

Ажыратар өлім ғана, —

деп жазған екен марқұм. Тағдырдың жазуы ғой, бір-бірімізден көз жазып, сыңарынан айрылған аққудайын, қаңқылдап артында қала бердім. Жарты ғасырға жуық уақыт жұбымыз жазылмай, үйде де, түзде де қол ұстасып, өмірдің қызығы мен қуанышы мол сәттерді бірге кешкен едік. Махаббат айдынында жұптасып қалқыдық та, бақыт құсындай бірге самғадық та.

Бір-бірімізге деген сүйіспеншілігіміз бен бұлақтың мөлдіріндей таза махаббатымыз бізбен бірге есейіп, бізбен бірге көркейді. Менің өмірде тапқан қазынам — Жарасбай ақын. Тіршілікте көп нәрсені бағалай да құнттай да білмеген екенбіз. Бірге жүрген бақытқа толы күндерімнің қаншалықты қымбат екенін енді ғана сезініп жүрмін. Өкінген, әттегенай деген сәттерім болған емес. Түсінген жанға өмір сонысымен қызық әрі қымбат.

Бірақ: «Өлгеннің соңынан — өлмек жоқ» дегенді ел аузынан естіп, неліктен бұлай айтады деп ойлаушы едім. Сөйтсек, тірі адам тіршілігін жасайды екен. Жәкеңнен қол үзіп қалғаным да табаны күректтей алты жыл болды. Зымырап өтіп жатқан күндер-ай... «Орнында бар оңалар» дейді ғой

атам қазақ. Бала-шағаның арқасында ел қатарлы жүріп жатқан жағдайыма тәуба деймін. Осы тұста Жәкеңнің «Тәуба» деп аталатын өлеңінің бір шумағына назар аударарлық:

«Өмірге келгеніме –тәуба,
Өзінді көргеніме – тәуба.
Аяулы бір асыл жан бар екенін,
Сезініп жүреніме – Тәуба, тәуба!» –

дей отырып, менің асылым да, бақытым да Жәкеңдей асыл азамат болғанына – тәуба, тәуба, демекпін!

Жарасбай менің өмірлік ұстазым бола білді. Оның поэзиясы арқылы қазақ тіліне ғашық болдым. Қазақ тілін толық жетілдіру мақсатында мен Целиноград облыстық «Коммунизм нұры» газетіне, Целиноград облыстық телерадиокомитетінде қызметке орналастым. Қиындықтар болды, бірақ Жәкеңдей ұстазым тұрғанда біршама жетістіктерге жете бастадым.

Ал, 1980 жылы «Социалистік Қазақстан» («Егемен Қазақстан») газетіне Сапар Байжановтың шақыруымен Жарасбай Целиноград облысында тілші болып жүрген жерінен орталық аппаратқа қызметке ауысты. Қазақ радиосының Үздігімен марапатталдым. «Қазақстан» телерадиокомитетінің біріккен кәсіподақ комитетінің төрайымы болып сайландым. Бүгінгі күні зейнеткерлік заманның қызығын көріп жатырмын.

Жәкең 2011 жылдың 13 мамырында қайтыс болды. Сол күні АЛЖИР мұражайында өзінің «Ерте солған гүлдер. 37 жыл» атты бейнебаянының тұсаукесері өтуге тиіс-ті еді. Оған үш сағат ғұмыры жетпей қалды. Ақын да, батырда ажалдан құтылып кете алмайды екен. Жылын бергеннен кейін, Мәдениет министрлігіне және Қазақстан Жазушылар Одағының бірінші хатшысы Нұрлан Оразалинге, Мұхтар Әуезов атындағы тіл-әдебиеті институтының директоры Уәлихан Қалижанға қолдау көрсетулері туралы хат жолдаған болатынмын. Екі жақ та өтінішімді аяқсыз қалдырған жоқ. Соның арқасында Мәдениет және ақпарат министрлігі Ақпарат және мұрағат комитетінің «Әдебиеттің әлеуметтік маңызды түрлерін басып шығару» бағдарламасы бойынша Жәкеңнің «Қызылжар» (2012 ж.) және «Көкжиек» (2013 ж.) атты жинақтары жарық көрді. Атсалысқан азаматтардың баршасына Мың алғыс!

Жәкеңнің әлі де жарық көрмеген біраз дүниелері бар ғой. Және соңғы жиырма жыл бойына жазған ғажап жырлары мен арнау-толғауларының өзі бір төбе. Сондай-ақ, газет-журналдарға шыққан өнер, мәдениет пен әдебиет өкілдерінің өмірі мен шығармашылықтары жайында жазылған портреттік мақалалары; еңбек адамдары туралы очерктері мен суреттемелері де жеке архивінің негізін құраған. Қаламгер назарынан өмірдің келеңсіз көріністері де тыс қалмаған. Бұл орайда сын мақалалары мен фельетондарын айтуға болады. Ал, жасөспірімдерге арналған туындылары да жеткілікті. Бұл дүниелері, ақынның 80 жылдығына орай, «Замана үні» атпен жинағын оқырмандарына ұсынбақшымыз. Бұған ақынның «Өмірде көргендері мен

көңілге түйгендері» атты өмір деректері және таңдаулы дүниелері жинақталды.

Жәкеңнің «Үлкен кісі» атты эссесінде неміс-қазақ жазушысы Герольд Белгердің ата-тегі, яғни әкесі Карл Фридрихович Бельгердің өмір өткелдері мен қазақ халқына көрсеткен еңегелі, мақтан тұтатын еңбек жолы арқау болған. Жарасбай жазатын дүниелеріне өте мұқият қарайтын. Соның салдарынан уақытты өткізіп алды. Көзі тірісінде жазғандарын шығарып үлгермеді. Ал, ақын, жазушы, журналист ретінде қоғамның қамын, қазағының болашағын ойлаған, қазақ тілінің жанашыр-азаматы ретінде танылып, бағаланды.

Ақын Жарасбайдың қаламынан туындаған дүниелерін оқырмандары мен тұстастары жоғары бағалағанының куәгерімін. Сөз орайы келіп тұрған кезде, жерлесіміз, жазушы, аудармашы Герольд Бельгердің: «Жарасбайды тума талант, табиғаттың оған берген үлкен сыйы ол – ақындығы» дегенін ерекше айтқым келеді. Ол: «Жарасбай мүмкіншілігін толық пайдалана алмады» деп өкінішін білдіріп, газет-журнал беттерінде жарияланған мақалаларында Жәкеңнің қоғамға маңызды өлең-жырларын мысал ретінде қолданып отырды. Және әр туындысына өз пікірін білдіріп, қолдап отырушы еді. Ұлты неміс болса да қазақ ақынының туған халқына деген сүйіспеншілігін, оның жан сарайын жете түсіне отырып, жоғары бағалайтын.

Иә, Жәкеңнің жүрек шымырлатар, көзге жас алдырар, жан тебірентер туындыларын оқырмандары жатқа айтып, халықтың бағына жаралған талант деп еске алып отыратыны тегін емес. Оның дүниелерін компьютерге теру барысында мән-мағынасына үңіле отырып, жұрт айтса айтқандай екен. Жәкеңнің қазақ халқына арнаған өлеңдерінде оның жан айқайын естимін, жүрегінің лүпілін сезінемін, оның күйзелген сәттеріндегі бейнесін елестетем. Жәкеңмен сырласқандай, ақылдасқандай күйге бөленемін. Себебі оқуға жеңіл өлеңдері желісінің өзі оқырманын елтіп, тұңғыық сырлы сазға, ғажап сезімге бөлейді. Әр өлені – сөзбен сурет салғандай, әр бір шығармасы бейнелі көріністерге толы, табиғаттың табиғи тылсым сәттері мен ажарын, реңін айнытпай сөзбен суреттейтін – сөз шебері еді. Қолынан шыққан, қаламынан туындаған дүниелері табиғаттың сырлы да нәрлі бояуына қанық, айшықты еді. Жарасбай Нұрқан – тума талант. Тағлымы мол үлкен азамат. Қоғам қайраткері. Білімділігі мен біліктілігі арқасында саналы әрі саликалы өмір кешті. Ешкіммен айтыс-тартысқа түспеген, дау-дамайдан аулақ таза жүрген. Ол бар өмірін туған жері мен қазағын жырлауға арнады.

Жарасбай Нұрқан – нағыз патриот ақын деп халқы зор бағалаған. Ол – өз заманының қаһарман ақыны. Оның 1972 жылы «Тіл ұстарту» – «Бабам тілі» атты өлеңінің дүниеге келуі де тегін емес еді. Сол жылдары, қалтада партбилеті бар, коммунист Жарасбай ешкімнен тайсалмай осындай тақырыпты көтеруінің өзі үлкен ерлікпен тепе-тең. «Ұлтшыл» деген айдар тағылып, қудалауға түсті. Оның соңынан күндіз шам ұстап, басқан ізін аңдығандар да болды. ЦК-ға дейін арыздар жетті, үндеместер де үнсіз қалған жоқ. Тағылған айып: «қоғамға жат адам, ұлтшыл – оның көзін құрту керек»

деп айғайлағандар да табылды. Ол өзін «жаһандағы жалғыз бәйтеректей» сезінді. Жоғарыдағы шалабелсенділер «не партбилетің, не қазағың – танда» деп тепсінгенде, Жарасбай, ешбір ойланбастан, «партбилетің қазағымның садағасы» деп қызыл билетті стол үстіне тастай салғанын мен өз көзіммен көрдім. Бұл оқиғадан кейін ол қызметінен алынды, жазғандарын цензура өткізбей, күйзеліс кезеңін бастан өткерді. Сыртқа қайғырғанын да, мұңайғанын да сездіртпеді. Бірақ ақын ұстанған бағытынан тайынған жоқ. Қайта оның ұлттық намысын жігерлендіре түсті. Ешкімнен тайсалмай, ештеңеден сескенбей қазағын мадақтаумен, қазақ жерін жырлаумен болды.

Мемлекетіміз Тәуелсіздігін алғанға дейін қазақ елі нендей тарихи кезеңдерді бастан өткермеді. Кең байтақ қазақ жеріне қызығатындар да көз тігетіндер де жоқ емес. Қазақстандық әр азамат өз елін, өз жерін қорғай білуі керек, ол әр адамның патриоттық парызы дейтін. Қазақ Елі – Мәңгілік Ел. Ұлттық құндылығымызды сақтайық, қорған болайық. Ел тарихында 1979, 1986 жылғы оқиғалар қайталанбасын. Ақын арманы – Тәуелсіздік еді. Тәуелсіздік Туы көтерілгенде жыр маржандарынан шашу шашты. Тәуба дейміз. Жарасбай ақын жастарды қанаттандыратын, қазақтың рухын көтеретін өлең жырлар жазып, кейінгі ұрпаққа мұра етіп қалдырып, өмірден өтті. Қазақ халқына адал еңбек етті.

Бұл күндері мен Жарасбайдың артында қалған мұрасына ие болып, жеке мұрағатындағы дүниелерді жарыққа шығару ісімен айналысудамын. Сондай-ақ «Ерте солған гүлдер» – 37 жыл» бейнебаянын Астанадағы – «АЛЖИР», Қарағанды – КАРЛАГ музейлеріне және бір қатар облыстық музейлер мен кітапханалар қорына жіберілді. Ал, «Замана үні» атты жинағын ақынның 80 жылдығына орай, аманшылық болса, оқырмандарына тарту еткелі отырмыз. Сондай-ақ ақынды еске алу мақсатында Астана, Қызылжар, Алматы қалаларындағы бірнеше мектептерде, облыстық кітапханаларында, Манаш Қозыбаев атындағы университетте және әл-Фараби атындағы университеттің журналистика факультетінде, Қазақ ұлттық аграрлық университетінде, С.Сейфуллин атындағы аграрлық университетінде ақынды еске алу кештері өткізілді. Мұндай іс-шара әлі де жүзеге асырылатын болады. Ақын есімін өлтірмейтін – оның поэзиясы. Ақын есімі өшпейді.

Ақын Жарасбай Нұрқановтың өмір жолы мен шығармашылығына жоғары баға беріп, жылы лебіз білдірген қаламгерлер мен жерлестеріне айтар алғысымыз шексіз. Сіздердің өмірлеріңіздің жарқын әрі сәулетті болуын тілейміз.

Қазина Нұрқанова,

ақынның жары,

«Қазақстан» телерадиосының ардагері,

Қазақ радиосының Үздігі



Құрастырған: Қазина НҰРҚАНОВА

Жырмен өткен ғұмыр.

Редакторы – М. Бекайдарұлы
Безендірген - А. Аткенова

Басуға 25. 09. 2018 ж. қол қойылды. Қалпы 60х84 $\frac{1}{16}$.
Көлемі 4,25 б.т. Тапсырысы № 147. Таралымы 100.
Алматы қ., Абай даңғылы, 8. «Айтұмар» баспасы.

